

İLKÖĞRETİM OKULLARINDA VATANDAŞLIK VE İNSAN HAKLARI EĞİTİMİ PROGRAMININ UYGULANIŞINA İLİŞKİN SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Hazırlayan: Tonguç Başaran

Danışman: Yard. Doç. Dr. Ethem Nazif Bayazıtöğlu

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Eğitim Bilimleri Anabilim dalı Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı için öngördüğü YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak Hazırlanmıştır.

EDİRNE
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MART, 2007

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı İlköğretim Okullarındaki Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerini saptayarak Programla ilgili öneriler geliştirmektir.

Bu araştırmanın gerçekleşmesi aşamasında görüşme isteğinde bulunduğum Edirne İli Merkez İlçe İlköğretim Okulları Sosyal Bilgiler öğretmenlerine teşekkür ederim. İşlerinin yoğunluğu nedeniyle görüşme isteğime olumsuz yanıt veren öğretmen arkadaşlarımla haklı olduklarına inanıyorum. Görüşme isteğimi kabul eden, sabırla ve içtenlikle düşüncelerini kayda almama izin veren öğretmen arkadaşlarımla görüşleri bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır.

Araştırma sürecinde hep yanımda olan sabırla destek veren sevgili eşime, zamanlarını çaldığım canım oğullarım Uğurcan ve Efe Umut' a teşekkür ederim. Çalışmanın sonuçlanmasında büyük desteğini gördüğüm Arş.Gör. Cem ÇUHADAR' a teşekkür etmeden geçemeyeceğim.

Ders aşamasında ve araştırma süresince beni büyük bir sabırla dinleyen, fikirleri ile yol gösteren danışmanım sayın Yrd.Doç.Dr. Ethem Nazif BAYAZITOĞLU' na çok teşekkür ederim.

Tonguç BAŞARAN

Tezin adı: İlköğretim Okullarındaki Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri

Yazan: Tonguç BAŞARAN

ÖZET

Bu araştırmanın amacı İlköğretim Okullarındaki Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerini saptayarak programla ilgili öneriler geliştirmektir.

Araştırmada, “İlköğretim okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri nedir?” temel sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda tarama modeli ile gerçekleştirilen çalışmanın katılımcıları amaçlı örneklem yöntemi ile Edirne İli Merkez İlçedeki İlköğretim okullarında görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinden belirlenmiş, araştırma sorusuna yanıt aramak üzere yarı yapılandırılmış görüşmeler ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinde yaygın olarak kullanılmakta olan betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Çözümlemede araştırmanın alt problemleri çerçevesinde temalar oluşturulmuş ve bu temalar yardımı ile öğretmenlerin konu ile görüş ve önerileri elde edilmiştir.

Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitim Programında hedefler, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme konularında bir takım sorunlar yaşadığı ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak çeşitli önerileri olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Vatandaşlık, İnsan Hakları

Name of the thesis: Program of Citizenship and Human Rights Education at Primary School
Level from the stand point of Social Science Teachers

Author: Tonguç BAŞARAN

ABSTRACT

The aim of this study is to bring forward some proposals in the Program of Citizenship and Human Rights Education at Primary School Level from the stand point of Social Science Teachers.

In the study it is intended to find out the answer of the essential question ‘‘What are stand points of teachers of social sciences in the aspect of implementing the Program of Citizenship and Human Rights Education at Primary School Level?’’. Thus, survey model was applied, and the ones that attended were intentionally selected teachers of social sciences from the primary schools that are from primary schools that are centrally oriented in Edirne. In order to find out answers to the question mentioned above semi-structured interviews were held and as a result data was collected. The collected data were analysed by using descriptive analysis which is widely used in qualitative research method. At the analysis phase, themes closely related to sub-problems of the research were formed and by the help of them views reflecting the attitudes of teachers were obtained.

As a result of the study, teachers of social sciences proposed that they have some problems in terms of the objectives, content, teaching-learning process and evaluation in the Program of Citizenship and Human Rights Education. It was also detected that they have some suggestions concerning the solution of the problem.

Key Words: Citizenship, Human Rights

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
BÖLÜM I.....	1
GİRİŞ.....	1
Problem.....	1
Problem Cümlesi.....	7
Alt Problemler.....	7
Amaç.....	7
Araştırmanın Önemi.....	8
Sayıltı.....	9
Sınırlılıklar.....	9
Tanımlar.....	9
İlgili Araştırmalar.....	10
BÖLÜM II.....	14
İLGİLİ ALANYAZIN.....	14
İnsan Hakları.....	14
İnsan Haklarının Gelişim Süreci.....	17
İnsan Hakları ve Demokrasi İlkeleri.....	19
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	21
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.....	22
Türkiye'de İnsan Hakları Ve Demokrasi İlkelerinin Gelişimi.....	23
İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Hukuksal Kaynakları.....	24
Demokrasi ve İlkeleri.....	30
İnsan Hakları Eğitimi Alanında Ulusal Düzeydeki Çalışmalar.....	32
Milli Eğitim Mevzuatında ve Yönetmeliklerinde İnsan Hakları Eğitimi.....	33
İlköğretim 7 Ve 8. Sınıf Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Genel Amaçları.....	35
BÖLÜM III.....	36
YÖNTEM.....	36
Araştırma Modeli.....	36

Veri Toplama Aracı.....	36
Evren ve Örneklem.....	37
Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması.....	37
Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Değerlendirilmesi ile İlgili Görüşme Formu Kodlama Anahtarı.....	39
Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği.....	41
BÖLÜM IV.....	43
BULGULAR VE YORUM.....	43
1. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında hedefler boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? alt problemine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:.....	43
2. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında içerik boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? alt problemine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:.....	45
3. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? alt problemine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:.....	49
a) Öğretmenlerin ilköğretim okullarında okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda kullandıkları yöntemler nelerdir?.....	51
b) Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda kullanılan araçlara yönelik elde edilen bulgular.....	52
4. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde öğrenci değerlendirme boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? alt problemine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:.....	53
BÖLÜM V.....	56
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	56

Sonuçlar.....	56
Öneriler.....	58
KAYNAKÇA.....	60
EKLER.....	66

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Güvenirlik Katsayıları Tablosu.....	41
Tablo 2: Öğretmenlerin Hedefler Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar Ve Frekans Dağılım Tablosu.....	43
Tablo 3: Öğretmenlerin Hedefler Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Ait Önerileri Ve Frekans Dağılım Tablosu.....	44
Tablo 4: Öğretmenlerin İçerik Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar Ve Frekans Dağılım Tablosu.....	46
Tablo 5: Öğretmenlerin İçerik Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Önerileri Ve Frekans Dağılımları Tablosu.....	47
Tablo 6: Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar Ve Frekans Dağılımları Tablosu:.....	49
Tablo7: Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri Ve Frekansları Tablosu.....	50
Tablo 8: Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Kullandıkları Yöntemler Ve Frekans Dağılımları Tablosu.....	51
Tablo 9: Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Kullandıkları Araçlar Ve Frekans Dağılımları Tablosu.....	52
Tablo 10: Öğretmenlerin Değerlendirme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar Ve Frekans Dağılımları Tablosu.....	53
Tablo 11: Öğretmenlerin Değerlendirme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri Ve Frekans Dağılımları Tablosu.....	54

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde; araştırmanın problemi, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve tanımları yer almaktadır.

Problem

İnsan hakları, bireylerin salt insan olmakla kazandıkları haklardır. İnsanların, sömürü, baskı, kırım, ve her türlü doğal güç karşısında insan olarak taşıdıkları değerlerin korunması istemine dayanır. Bugün insan hakları terimi, insanlığın belli bir gelişme çağında teorik olarak, bütün insanlara tanınması gereken ideal hakların tümünü ifade etmektedir (Kepenekçi 2000: 1). İnsan hakları günümüze kadar, üç aşamada gelişmiştir. Birinci aşama 17 ve 18. yüzyıllarda İngiliz, Amerikan, Fransız devrimlerinin klasik hak ve özgürlükleri dile getirmesidir. Daha çok bireysel nitelikli olan haklar arasında eşitlik, kişi güvenliği, düşünce ve inanç özgürlüğü, siyasal haklar, mülkiyet sağlığı, eğitim ve yaşama hakkı en önemlileridir. 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan kitle hareketleri daha çok sosyal eşitlik eksenine yöneldi. Bunun sonucunda yeni bir senteze ulaşıldı, insan hakları listesinin genişlemesi "sosyal haklar" ve "sosyal devlet" olgularını doğurdu. 20. yüzyılda anayasalara ve yasalara daha sonra da uluslararası belgelere giren bu ikinci kuşak insan hakları, ekonomik, sosyal ve kültürel niteliklidir. Çalışma, adil ücret, sosyal güvenlik, sendika ve grev, sağlık ve eğitim gibi hakları kapsamaktadır. (Kepenekçi, 2000: 2).

20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve büyük ölçüde üçüncü dünya ülkelerinin taleplerini yansıtan, yeni bir halkayı oluşturan üçüncü kuşak haklar; ulusların siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel geleceklerini belirleyebilme, doğal kaynaklardan yararlanma, sosyal gelişme ve kalkınma haklarını kapsamaktadır(Gözütok, 1998: 55).

Türkiye bir yandan iç hukukunda insan haklarını güvence altına alan hükümlere yer verirken diğer yandan uluslararası belgelerin önemli bir bölümünü onaylayarak iç hukuk kuralları haline getirmiştir.

"İnsan hakları gibi kendisi de, bir insan hakkı olan, insan hakları eğitimi, demokrasinin "onsuz olmaz" koşullarından biridir. İnsan hakları eğitimi demokrasiyi yerleştirmenin, korumanın, güçlendirerek yaşatmanın, onu her koşulda yaşatma bilinç ve kararlılığına ulaşmış yurttaşlarla güvenceye almanın ön koşuludur(Kepenekçi, 2000: 12).

Demokrasi, onu koruyup yaşatacak ve gelişmesini sağlayacak toplumlarda sekteye uğramadan yaşayabilir. Demokratik bir toplumun oluşması demokratik kişiliğe sahip bireylerle, demokrat kişiliğe sahip bireylerin yetiştirilmesi de demokratik değerlere sahip bir toplumda mümkündür(Gözütok, 1998: 56). Demokrasiyi güçlendiren ve geliştiren en önemli faktör eğitim sürecidir. Eğitim, bir yandan demokrasinin gelişmesinde önemli bir işleve sahipken, diğer yandan toplumun demokratik kültüründen etkilenir.

Yönetim ve yaşam biçimi olarak demokrasiyi benimsemiş ülkelerin eğitim sistemleri kendisinden beklenen demokratik toplumu oluşturma fonksiyonunu yerine getirmelidir. Demokrasiyi benimsemiş ülkelerde devlet, insan haklarını ve temel özgürlükleri yurttaşlarına öğretmek ve tanıtmakla yükümlüdür; İnsan haklarının neler olduğunun kapsam ve boyutlarını bunların nasıl kullanılacağını bilmeyenler bu haklarını kullanamazlar. İnsan haklarını bilme hakkı ancak demokrasi eğitimiyle gerçekleştirilebilir (Gözütok, 1998: 57).

İnsan hakları eğitimi ile öğrencilere uluslararası insan haklarını kullanabilme becerisini geliştirmeyi, ülkelerindeki ve diğer ülkelerdeki ekonomik ve politik sorunlarla objektif kararlar verebilmeyi öğretmek gerekmektedir. İnsan hakları tüm uluslar tarafından kabul edilmiş standartlardır(Kepenekçi, 2000: 12). Renk, ırk, cinsiyet, ayrımı yapılmaksızın tüm insanlar için geçerlidir. Bu nedenle, insan hakları eğitimi sırasında öğrencilerin evrensel değerlerle, ulusal değerlerin sentezini yapabilmeleri ve insan hakları ile ilgili standartları değerlendirebilecek duruma gelmeleri sağlanmalıdır (Kepenekçi, 2000: 14).

İnsan Hakları Eğitimi; Birleşmiş Milletler On Yılı Eylem Planı'nda ve İnsan Hakları Eğitimi Ulusal Planları Hazırlama Yönergesi'nde şöyle tanımlanmaktadır: İnsan hakları eğitimi, bilgi, yetenek, anlayış ve davranışlardan oluşan evrensel bir insan hakları kültürü aşılayıp yerleştirmeyi amaçlayan bilgilendirme ve eğitim etkinliklerinin tümüdür(Gülmez, 1994: 4).

Bireyin kendisini tüm yönlerden geliştirebilmesi, yaşadığı çevreyi ve toplumu kavrayabilmesi, sorunlarına ilgi duyup, çözüme düşünsel ve eylemsel olarak katılması, toplumda etkin ve yararlı bir rol oynayabilmesi ve bu amaçla sorumluluklar üstlenebilmesi, öncelikle öznesi olduğu hak ve özgürlükleri öğrenerek "hak bilinci" edinmesine bağlıdır(Gülmez, 1994: 7).

İnsan haklarına saygının soyut söylemlerle ve çeşitli belgelerde yer vermekle kendiliğinden gerçekleşmeyeceği bir gerçektir. İnsan haklarına ancak herkes onları bilme, kullanma ve koruma bilincine varırsa saygı gösterilecektir. İnsan haklarının bilinmesi için de eğitim ve öğretimi zorunludur.

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar ilköğretim ders programlarında vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin gelişimi şöyle olmuştur:

Vatandaşlık Bilgisi Ders Programlarında İnsan Hakları Eğitimi; 1924-1927 Eğitim-Öğretim yıllarında Malûmat-ı Vataniye, 1927-1930 arasında ise Vatani Malûmat adıyla okutulan dersin adı, 1930-1939 yılları arasında Yurt Bilgisi olmuştur. Programda Yurt Bilgisi adıyla yer alan bu ders 1930-1931 arasında ortaokul 2. ve 3. sınıflarında birer saat, 1931-1949 arasında yine ortaokul 2 ve 3. sınıflarında ikişer saat olarak okutulmuştur. Yurt Bilgisi dersi, Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkokulda da okutulmuştur. 1923 ilk mektep programına göre yurt bilgisi dersi haftada ikişer saat olmak üzere 4 ve 5. sınıflarda okutulmuştur (İlkokul Programı, 1932: 79).

1932 tarihli programda ilkokulun amaçları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

"Kavram mefhumunu talebeye kavratmak, kanuna ve devlet otoritesine itaat duygusunu ve itiyadını vermek, talebeye vazife ve hak mefhumlarını kavratmak ve Türk vatandaşlarının vazifelerini ve haklarını ve bu vazifelerle hakların önemini kendilerine telkin etmek. Millet ve yurt işlerine karşı talebede alaka uyandırmak, millet ve yurt menfaatini her menfaatin üstünde tutmayı, millet ve yurda karşı canla, başla hizmet etmeyi kendilerine itiyat ve ülkü haline getirmeyi kavratmak" (İlkokul Programı, 1932: 104). Çok partili döneme geçildikten sonra Yurttaşlık Bilgisi dersinin yukarıda açıklanan hedeflerinde bir değişikliğe gidilememiş; ancak derslerde hak ve ödev konularına oldukça geniş yer verilmiştir.

Yurttaşlık Bilgisi Dersi; Talim ve Terbiye Kurulunun 14.06.1985 gün ve 93 sayılı, Eğitim ve Öğretim Yüksek Kurulunun da 10.07.1985 ve 10 sayılı kararlarıyla Vatandaşlık Bilgileri adı altında okutulmaya başlanmıştır. Vatandaşlık Bilgileri ders programının amaçları on maddede sıralanmıştır. Bu programda Talim ve Terbiye Kurulunun 12.03.1992 gün ve 45 sayılı ve 15.03.1993 gün ve 82 sayılı kararları ile kimi değişiklikler yapılmıştır. Ancak değişiklikler ders programının amaçlarını ve insan hakları ile ilgili konularını kapsamamaktadır(MEB 1995: 188).

Vatandaşlık Bilgileri dersinde öğrencilere kazandırılacak davranışlar arasında, insan hakları eğitimi ve öğretiminin amaçları sevgi, karşılıklı anlayış, işbirliği, dayanışma ve hoşgörü kavramları da bulunmaktadır.

Programın açıklamalarında, öğrencilere demokrat bir kişilik kazandırabilmek ve bu kazanımları davranışlarına yansıtılabilmelerini sağlamak için sınıf ve okul içi faaliyetlerden elden geldiğince yararlanılması, öğrencilerin çeşitli iş ve kolektif çalışmalarda kabuğuna çekilme yerine inisiyatifini kullanma gibi konularda cesaretlendirilmeleri gerektiği vurgulanmış, böylece demokrat ve katılımcı olmaları, edilgen değil etken yurttaş kimliği ile yetişmeleri gerektiği belirtilmiştir.

Vatandaşlık Bilgisi dersi, Milli Eğitim Bakanlığı ve insan haklarından sorumlu Devlet Bakanlığı arasında 14.03.1995 tarihinde imzalanan protokol ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 01.08.1995 tarih ve 289 sayılı kararıyla 1995-1996 Eğitim - Öğretim yılından itibaren ilköğretim 8. Sınıflarda Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi adı altında okutulmaya başlanmıştır(MEB 1995: 188).

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi, bilgi kazandırıcı bir ders olmaktan çok öğrencilere belli düşünce ve davranışları kazandırmayı amaçlayan bir derstir. Sözü edilen programa göre ilköğretim okulu 8. Sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının genel amaçlarından sonra açıklamalar verilmiş, bu açıklamalarda dersin amaçları doğrultusunda nelere dikkat edilmesi gerektiği ile ilgili bilgiler yer almıştır. Bu açıklamaların bir bölümü özetle şöyledir (MEB 1995: 189).

Öğrencilerin sosyal davranış kurallarına uymaları sağlanmalıdır. Derste öğrenciye, toplumun her üyesinin sevgi, saygı duyulan ve anlayış içinde diğer üyelerle işbirliği ve

dayanışma içinde bulunmasının, başkalarının iyi niyetli görüş ve düşüncelerini hoşgörü ile karşılayabilmesinin, eleştirilere açık olmasının, başkalarının davranışlarını ve başarılarını takdir edilmesinin gereği ve önemi yeri geldikçe belirtilip vurgulanmalı, bu düzeydeki davranışlara ulaşabilmenin kolay olmadığı, ciddi çabalar gerektiği kavratılmalıdır. Aktüel olay, haber ve programların verebileceği fırsatlardan da yararlanmak suretiyle "iyi insan - iyi vatandaş" kavramlarına açıklık getirilmeli, öğrenciler bu nitelikleri kazanmaya özendirilmelidir.

İnsanların huzur ve mutluluğun üyesi oldukları topluluğun düzenine bağlı bulunduğu, sınıf, okul ve millet topluluklarının düzen ve güveninin bu toplulukları meydana getiren kişilerin olumlu bir işbirliği ve kendi paylarına düşen ödevleri iyi yapmaları ile mümkün olduğu, okul içinde düzenli bir topluluk halinde yaşanarak kavratılmalıdır. Öğrencilere demokratik bir kişilik kazandırabilmek ve kişiliklerini davranışlarına yansıtılabilmelerini sağlamak için sınıf ve okul içi faaliyetlerinden elden geldiğince yararlanılmalı, özellikle sınıf ve eğitici kol temsilciliklerine, öğrenci kurullarına aday olmada, seçme seçilme faaliyetlerinde çeşitli iş ve kolektif çalışmalarda kabuğuna çekilmek yerine inisiyatifini kullanma gibi konularda öğrenciler cesaretlendirilmelidir. Öğretmen, ders konularını işlerken okul dışındaki olaylardan da yararlanmalı ve öğrencilerin sosyal hayatta sıkı bir bağ içinde bulunması sağlanmalıdır.

Cumhuriyetin, hürriyetçi demokratik rejiminin totaliter rejimlere üstünlüğü konusunda öğrenciler bilinçli kılınmalıdır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin işlenişinde kişisel yorumlardan kaçınıldığı kadar, tamamen bilgi alanını ilgilendiren kuru ve heyecandan yoksun bir yönetime yer vermekten de kaçınılmalı, öğretmen, öğrenciyi inandırıcı ve etkileyici olabilmelidir.

Ders konularının kavratılması için uygun görülen kitap, ansiklopedi, varsa film ve slaytlardan yararlanılması yoluna gidilmeli, öğrencilerde, vatandaşlık bilincini güçlendirmek için ders konularını destekleyici kitap veya metinlerin okunması ve yeri geldikçe sınıfta tartışılması özendirilmelidir.

Programdaki değişikliklerle demokratik anlayışın yerleşmesi ve gelişmesi, insan hakları ve demokrasi ile ilgili değerlerin geliştirilerek, yetişmekte olan kuşakların bu anlayışı davranışa dönüştürmüş insanlar olarak yetiştirilmesi amaçlanmıştır. 1997-1998

Eğitim-Öğretim yılından itibaren Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi 7 ve 8. sınıflarda haftada birer saat olarak okutulmaya başlanmıştır. Daha önce temel eğitim 8. sınıflarda haftada iki saat okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programında hiçbir değişiklik yapılmamış sadece mevcut öğretim programı 7 ve 8.sınıflara göre yeniden dağıtılarak ders süresi de haftada bir saat olarak düzenlenmiştir.

Bu dersi okutacak branş öğretmenleri ise Sosyal Bilgiler, Tarih, Coğrafya ve Felsefe grubu (Psikoloji, Sosyoloji, Felsefe) öğretmenleri olarak belirtilmiştir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programı son olarak 1998 yılı temmuz ayında yayınlanan 2490 sayılı Tebliğler Dergisinde yeniden düzenlenmiştir. Ders programların bireyin ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeleri kapsayacak şekilde sürekli olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Programların geliştirilmesi de ancak onların değerlendirilmesi ile mümkündür. Program değerlendirme programın etkililiği hakkında karar verme sürecidir. Program değerlendirme, temelde öğretimin değerlendirilmesini de içermektedir.

Eğitimde niteliğin geliştirilmesi, eğitim kurumlarının en önemli işlevlerinden biridir. Eğitim kurumlarında bütün eğitim faaliyetleri önceden hazırlanan bir program çerçevesinde yürütülür. Bu nedenle eğitimin niteliği büyük ölçüde uygulanan programa bağlıdır. Nitelsiz eğitim programları ile nitelikli bir eğitim sağlanamaz. Uygulanmakta olan programların aksaklıkları ve eksiklikleri giderildikçe, eğitimin niteliği de artacaktır. Eğitim programlarını daha etkili hale getirecek bilimsel kararların alınabilmesi bu kararların dayanaklarının bilimsel çalışmalarla araştırılmasına ve uygulamaların değerlendirilmesine bağlıdır. (Erden, 1998: 2). Erden bu görüşe sahipken Doğan ise program değerlendirmede farklı bir görüşe sahiptir.

Doğan'a (1979: 29) göre, ise program değerlendirme; öğretim sürecini ve öğretim kaynaklarını gözden geçirmek, karşılaşılan sorunları analiz etmek, öğrencilerin kazandıkları yeterlilikler ile programın amaçlarını ve iş hayatında bu görevde çalışan bireylerin niteliklerini karşılaştırarak programı geliştirmek için yapılır. Program değerlendirme; programın uygulanması sonucunda yetersiz kalan ya da ters işleyen öğelerin olup olmadığı varsa aksaklıkların programın hangi öğelerinden kaynaklandığını belirlemek ve gerekli düzeltmeleri yapmak ve geliştirmek amacıyla yapılır.

Problem Cümlesi:

İlköğretim okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Programının uygulanışına ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşleri nedir?

Alt Problemler:

- 1- İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulanışında öğretmenlerin hedefler boyutunda karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir?
- 2- İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulanışında öğretmenlerin içerik boyutunda karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir?
- 3- İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında öğretmenlerin öğrenme öğretme süreci boyutlarında karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir?
- 4- İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde öğrenci değerlendirmelerinde öğretmenlerin karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir?

Amaç:

Bu araştırmanın amacı, İlköğretim Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programlarını öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirmek ve programla ilgili uygulama değeri olan öneriler geliştirmektir. Bu uygulamaların başarısı, etkililiği ve verimliliği konusundaki geribildirimler zaman içerisindeki iyileştirmeler için oldukça önemlidir. Kuşkusuz geri bildirimler içerisinde en önemli olanlardan bir tanesi bu derse giren öğretmenlerin görüşleri olacaktır.

Araştırmanın Önemi:

Türkiye’de ve diğer ülkelerde, eğitim programlarında insan hakları konusuna önemli bir yer verilmesine karşılık, insan hakları konusunun hala tartışma konusu olduğunu ve sık sık çığnendiği görülür. Son yıllarda toplumumuzda bazı kimseler, başka insanlara düşündüklerini söyleme hak ve özgürlüğü tanımak bir yana, kendileri gibi düşünmeyenlere yaşama hakkını bile çok görmüşlerdir. Bu nedenle Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları Eğitimi bir zorunluluktan öte birey açısından ihtiyaçtır. Bu bağlamda da çok önemlidir.

Her insan eşit olarak yaratılmıştır ve her insanın vazgeçilemez ve elinden alınamayacak olan haklarının varolduğunun kabulü demokrasinin doğuşunu müjdelemiştir. Yaşama, özgürlük ve mutluluk arama hakkına saygı ve bunları kullanma şansının derecesi bir toplumda demokrasinin ve demokratik uygulamaların ne durumda olduğunu belirtirlerdir. Ancak insanların haklarını arama ve sahip çıkma haklarını kullanabilmelerinin birinci koşulu bu haklardan haberdar olmaları ve bilinç sahibi olmalarıdır. Bu da ancak sistemli bir eğitimle mümkündür. Bu eğitimin niteliği büyük ölçüde öğretmenlere bağlıdır. Programların uygulanmasıyla ilgili uygulayıcılar olarak öğretmenlerin görüşleri en önemli geribildirim kaynağıdır.

Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi birbirini tamamlayan iki unsurdur. Birinin varlığı ötekine bağlıdır. İnsan hakları eğitimi, demokrasiyi korumanın, yerleştirmenin ve güçlendirerek yaşatmanın onu her koşulda yaratma bilinç ve kararlılığına erişmiş yurttaşlarla güvence altına almanın önkoşuldur. Bireylerin haklarının farkına varması, yurttaşlık görev ve sorumluluk bilincini kazanması ancak insan hakları eğitimi ile mümkündür. Bu sayede, insan hakları bilinci bütün toplumda yerleşir ve benimsenir. Gelişmiş ülkelerin eğitim programlarında okul öncesinden başlayarak yaşam boyu süren bir biçimde insan hakları eğitimine önem verilmekte ve bu eğitimi gerçekleştirecek eğitimciler yetiştirilmektedir.

Milli Eğitim sisteminin en önemli sorunlarından birisi de insan hak ve özgürlüklerine saygılı, kendisini ve çevresini geliştiren, demokratik tutum ve davranışlara sahip nitelikte bireyler yetiştirememesidir. Bu nedenle Türkiye’de son yıllarda insan hakları eğitimine verilen önem gittikçe artmaktadır. Bunun en önemli göstergelerinden birisi de ilköğretim 7 ve 8. sınıflarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin okutulmasıdır. Bu araştırma

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersine giren öğretmenlerin görüşlerinin belirlenmesi anlamında önemlidir.

Sayıtlı:

Bu araştırmada; öğretmenlerin görüşmelerde doğru, gerçek ve samimi görüşlerini bildirdikleri varsayılmaktadır.

Sınırlılıklar:

Bu araştırma,

1. 2006-2007 öğretim yılıyla,
2. Edirne İli Merkez İlçesinde resmi İlköğretim Okullarında görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenleri ile sınırlıdır.

Tanımlar:

Öğretim Programı: Okul ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinliklerin kapsadığı yaşantılar düzeneğidir(Demirel, 2002:7).

Vatandaşlık: Anne-babanın uyruğuna, üzerinde dünyaya gelinen ülkeye veya yasaların gerektirdiği belirli şartları taşıyıp taşımamaya bağlı belirlenen ve kişilerin hangi devlet veya millete bağlı olduklarını ifade eden kimliktir(Demir, Acar, 1992).

İnsan Hakları: İnsan hakları, bireylerin salt insan olmakla kazandıkları haklardır. İnsanların, sömürü, baskı, kıyım, ve her türlü doğal güç karşısında insan olarak taşıdıkları değerlerin korunması istemine dayanır(Kepenekçi 2000: 1).

İlgili Araştırmalar:

Konuyla ilgili yazın incelendiğinde Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının değerlendirilmesine yönelik araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalar daha çok Sosyal Bilgiler dersinin değerlendirilmesine yöneliktir. Bu bölümde konuyla ilgili ulaşılabilen araştırmaların amaçlarına ve bulgularına yer verilmiştir.

Kenez(1993) "İnsan Haklarından Yararlanmada Yüksek Öğrenimin Etkisi" adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1993 yılında hazırlanmış olan tezin özeti şöyledir:

Araştırma bir anlamda demokrasi ve insan hakları eğitimi programlarını değerlendirme çalışmasıdır. Araştırma AÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin tüm bölümlerinde ve üçüncü sınıfta okutulmakta olan "Temel İnsan Hakları ve Demokratik Uygulamalar" adlı dersin program değerlendirmesini yapmaktadır. Ayrıca Ankara'da bulunan eğitim fakültelerinde insan hakları ve demokrasiye ilişkin ders olmasa da yüksek öğrenimin sağladığı sosyal kültürel çevrenin bireylerin haklarından yararlanma durumlarına olan etkilerini de belirlemekte ve lise mezunu olan insanlarla her iki grubu karşılaştırarak eğitim fakültelerinin demokrasi ve insan hakları eğitim açısından programlarının durumunu ortaya koymaktadır.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının değerlendirilmesine yönelik yapılmış bir çalışma olan " Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretmen Algısına Göre Değerlendirilmesi" adlı çalışma Koca(1998) tarafından hazırlanmış bir yüksek lisans tezidir. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanmış olan tezin özeti şöyledir:

Araştırmanın genel amacı ilköğretim okullarında "Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları Eğitimi" dersine ilişkin bu dersi okutan öğretmenlerin algılarını belirlemek ve programın değişmesi gereken yönleriyle ilgili önerilerde bulunmaktır. Araştırmanın evrenini İzmir Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yer alan ilköğretim okullarında "Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları Eğitimi" dersini okutan 218 öğretmen

oluşturmaktadır. Araştırma tarama modelinde yapılmıştır. Araştırmanın bulguları özetle şöyledir:

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programı öğretmenlere yöntem ve değerlendirme boyutlarında yardımcı olmamasına rağmen içeriğin belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programı işlenecek konuları belirleme, dersin yıllık planını hazırlama, konuların işleniş sırasını belirleme ders işlerken kullanılacak kaynakları belirleme konusunda esneklik sağlamamaktadır. Öğretmenler programda yazılı amaçların mevcut içerikle tam olarak gerçekleşmediğini belirtmektedir. Öğretmenler mevcut içeriğin programdaki amaçlara uygunluğuna kısmen katılmaktadırlar. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin değerlendirme sürecinde öğretmenler kısa cevaplı ve sözlü sınavı tercih etmektedirler. Öğretmenler bu dersi işlerken soru-cevap ve düz anlatım yöntemini tercih etmektedirler. Öğretmenler ders kitaplarının fiziksel olarak sağlam olduklarını, kitap kapağının öğrencilerin ilgisini çekecek nitelikte olmadığını içeriğin mantıklı ve anlaşılır bir biçimde sunulmadığını belirtmektedir. Öğretmenler dersin daha verimli işlenmesinde derse hazırlıklı gitmenin çok önemli olduğunu belirtmektedir.

Üstündağ(1997) "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretiminde Yaratıcı Dramanın Erişiyeye ve Derse Yönelik Öğrenci Tutumlarına Etkisi" adlı bir doktora tezi hazırlamıştır. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1997 yılında hazırlamıştır. Bu araştırmada; ilköğretim sekizinci sınıfta okutulmakta olan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde yer alan "Hürriyetçi Demokrasimizde Temel Hak ve Ödevlerimiz" ünitesinin öğretiminde Yaratıcı Dramanın öğrencilerin erişilerine ve derse yönelik tutumlarına etkileri araştırılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular özetle şöyledir:

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde Yaratıcı Dramanın uygulandığı deney grubu ile geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubunun erişiyeye puanları ortalamaları arasında bilişsel alanın bilgi düzeyinde anlamlı bir fark bulunduğundan yaratıcı dramayla öğretim daha etkili bulunmuştur. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde, Yaratıcı Dramanın uygulandığı deney grubu ile geleneksel yöntemin uygulandığı kontrol grubu arasında toplam erişiyeye puanları ortalamaları açısından anlamlı bir fark bulunduğundan yaratıcı dramayla öğretim daha etkili bulunmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlar ışığında, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin öğretiminde yaratıcı Dramanın bilişsel öğrenmelerle ilgili davranışları gerçekleştirmesi yanı sıra duyuşsal özellikleri

kazandırma etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.Bu bölümde konuyla ilgili yapılan araştırmaların bulgularına yer verilmektedir.

Türker(1999) 1999 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezini hazırlamıştır.

Araştırmada ilköğretim okullarında okutulan "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitapları" öğretmen görüşlerine dayanarak değerlendirilmiştir.

Araştırma sonuçları özetle şöyledir:

i - Öğretmenler, Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders kitaplarının içeriğini, sınıf içi uygulamalara imkân tanıyacak nitelikte bulmamaktadır.

ii- Öğretmenler, ders kitabının resimlerini ve kapak sayfasının öğrencilerin ilgilerini çekecek nitelikte bulmamaktadır.

iii - Öğretmenler, ders kitabını öğrencilerin gelişim düzeyine uygunluk açısından yeterli bulmamaktadır.

iv - Öğretmenler ders kitaplarının gerçek yaşama, değişme ve gelişmelere uygun yazılmadığını düşünmektedir.

F. Dilek Gözütok 1998 yılında 4.Eğitim Bilimleri Kongresine sunduğu "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi" başlıklı bildiriye, etkili bir Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi programının özelliklerini belirlemiştir. Bu özellikler özetle şöyledir:

Öğrenciler arasında karşılıklı etkileşim: Etkili bir Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi programı, öğrencilerin derse katılımına ve karşılıklı iletişimine olanak sağlayacak yöntemlere yer vermelidir (Grup tartışmaları,problem çözme, beyin fırtınası, zihin yürüyüşü, benzetişim, rol oynama, vb).

Konulan dengeli bir biçimde ele alan ders içeriği: Etkili bir Vatandaşlık Eğitimi programı, konuları gerçekçi ve adil biçimde ele almalıdır.Yasal ve politik sistemin kusursuzmuş gibi işlenmesi öğrencilerde öğretmenin ve dersin uygulanabilirliğinin şüpheli olduğu izlenimi yaratır. Sınıfta kaynak kişi kullanma: Yasal ve politik sistemde çalışan yetişkin kişilerle etkileşime girilmesi programa güvenilirlik ve geçerlilik kazandıracaktır.

Okul yöneticilerinin yurttaşlık eğitimini desteklemesi: Destekleyici yöneticiler öğrenci katılımını cesaretlendirir. Etkili bir vatandaşlık eğitimi programı öğrencilere; demokrasinin kurumlarını ve temeli olan ilke ve değerleri benimsetmeli; etkili ve sorumlu yurttaşlık becerilerini geliştirmeli; özel ve kamu yaşamında demokratik süreçleri kullanma anlayışını geliştirmelidir. Etkili bir vatandaşlık eğitimi bireylere demokrasinin değerlerini, inançlarını ve fikirlerini öğretir.

Sayılan özelliklerde programın uygulanabilmesi ve programda belirlenen davranışların öğrencilere kazandırabilmesi için öğretmenler gerekli öğrenme koşullarını hazırlar, bunun uygulanmasında ders kitaplarından, gör-ışit araçlarından ve kişiler arasında ortaya çıkan somut sorun örneklerinden yararlanır.

BÖLÜM II

İLGİLİ ALANYAZIN

İnsan Hakları:

İnsan hakları kavramının anlamının ortaya konabilmesi için öncelikle "hak" kavramı üzerinde durulmalıdır.

"Hak" kavramının iki temel ahlakî ve siyasî anlamı vardır: doğruluk ve yetki. Birincisinde, bir şeyin doğru (haklı) olduğundan, doğru (haklı) olan bir eylemden söz edilir. İkincisinde ise, bir kimsenin bir hakka sahip olduğundan bahsedilir. Normal olarak, haklardan söz edildiğinde bu ikinci anlam vurgulanmış olunur(Durucker 1994:19). İkinci anlamdaki hakkın özü, bir şeyi yapabilme yetkisidir; o şeyi yapıp yapmamak konusunda hak sahibi serbesttir, hakkını kullanmaya zorlanamaz. Bir hak, sahibine olumlu veya olumsuz bir talepte bulunma yetkisi verir; başkalarına sırf bir kaçınma yükümlülüğü yükleyebileceği gibi, bir edim veya yerine getirme yükümlülüğü de yükleyebilir(Erdoğan, 2001: S.130). Bir hak iddiası, hakkın konusundan yararlanma yetkisinin genel olarak veya bir ilişkiye bağlı (özel) olarak tanınmasını istemek, ona saygı gösterilmesini meşru olarak beklemek demektir(Erdoğan 2001: 131).

İnsan hakları düşüncesinin temelinde, aralarındaki farklılıklar ne olursa olsun, bütün insanların ahlakî değerinin eşit olması yatar. Yani, insan haklarının kaynağı, tüm insanların eşit olan "ahlakî doğaları"dır (Durucker 1994: 19). Bu ahlakî doğanın bilimsel olarak araştırılan ihtiyaçlara dayanan "insan doğası" ile ilişkisi çok zayıftır.

İnsan hakları özgürlükten kaynaklanır, yani insan hakkı, Özünde bir özgürlük hakkıdır; bireyin kendi seçtiği amaçlar doğrultusunda kendi yargısına göre eylemde bulunma özgürlüğünün tanınması demektir(Erdoğan 2001: 134). Özgürlük, kişinin, hayatını kendi tercihlerine göre kurma çabasının başkalarınca özellikle siyasî otorite tarafından keyfi olarak engellenmemesidir; kişinin eylem olanaklarının kısıtlanmamasıdır.

Gelişme, uygarlaşma sadece beslenme, barınma, sağlık ve eğitim gibi maddî kavramlardaki ilerleme ile ilgili değildir; gelişme, uygarlaşma aynı zamanda kimlik, güvenlik, insan özgürlüğü gibi maddî olmayan kavramlarla da ilgili olmaktadır.

Kapani (1991:13)'ye göre içinde bulunulan çağ için yapılan "Uzay Çağı", "Sanayi Ötesi Çağı", "İletişim Çağı", "Bilgisayar Çağı" gibi nitelendirmeler, bilim ve teknoloji alanındaki atılımların insanlığı ulaştırmış oldukları noktayı vurgulamak yönünden yerinde nitelendirmeler sayılabilir. Ancak uygarlık, sadece bilim ve teknoloji demek değildir; uygarlık her şeyden önce bir değer yargılan sistemi, bütünüyle bir insanlık anlayışıdır. Bu açıdan bakıldığında, insan haklarının son yıllar içinde moral ve toplumsal değerler alanında hızla ön plana geçişi de göz önünde tutulduğunda, çağımız için en uygun düşecek nitelendirmelerden biri de "İnsan Hakları Çağı" olacaktır.

Bu noktada, İnsan Hakları Çağı olarak düşünülebilecek çağa ulaşılması sürecinde büyük mücadeleler vermiş olan, gelişme ve uygarlaşmanın kilit rolünü oynayan, daha onurlu ve daha insanca bir yaşam için sağlanmak istenen gelişme ve uygarlaşmanın öznesi olan insanın ne olduğu, kim olduğu önem kazanmaktadır.

İnsanların doğuştan getirdikleri, hak ve özgürlükler değiştirilemez, sınırlanamaz, devredilemez, baskı altında tutulamaz. Bu yüzden doğal haklar en üstün haklardır. Doğal haklar sonraları geliştirilerek "temel haklar" adına alarak insan haklarını oluşturmuştur. Temel haklar, kanunlarla güvence altına alınan, doğuştan kazanılan, vazgeçilemeyen, devredilemeyen haklardır. Kişinin temel hakları arasında, her insanın eğitim, sağlık, kişi dokunulmazlığı, sağlıklı bir çevrede yaşama, dilekçe verme, özel yaşamın gizliliği, konut dokunulmazlığı, seçme ve seçilme gibi hakları bulunur(Bilgen 2000: 3).

İnsan hakları, insanın asırlar içinde önce düşünsel alanda, daha sonra, sırasıyla, anayasal belge ve bildirimlerde, anayasalarda ve uluslararası sözleşmelerde yer alan ve korunması gerektiği konusunda ortak kaniya dayanan değerler bütünüdür. İnsan hakları, insanın salt insan olmakla kazandığı haklardır. Bu haklar, temelde bireyin herkese karşı ileri sürebileceği yetkiler kataloğudur. Kişi, bu hakları doğumla hatta doğum öncesinde kazanır, insan hakları, devlet gücünü sınırlar; bireyi, devlet karşısında kimi hak ve yetkilere sahip subje durumuna sokar, obje olmaktan kurtarır. İnsan hakları, bireye insan olarak sahip olduğu ortak değerlerin sömürü, baskı, şiddet, saldırı ve her türlü olumsuz dış etkiler karşısında korunmasını isteyebilmesi yetkisini verir, evrensel niteliklidir. İnsan hakları, insan ve doğa sevgisi temeline dayanır. Sevgi çiçeklerinin yeterince yeşermediği ve bireyselleşmenin gerçekleşmediği bir toplum kültürü, insan hakları için uygun bir zemin oluşturmaz.

Aslında insan hakları kavramının özünü, insanların insanca yaşama gereği oluşturur. Özetle insan hakları kavramı; insanlık onuruna yaraşır bir hayat seviyesi sağlama yolunda herkese uygun yeterlilikler kazandırmayı, korumayı ve yaygınlaştırmayı sağlamak için sarf edilen çabaların tümünü kapsar(Bilgen 2000: 5). Bu çabalar yeryüzündeki tüm insanları içerir. Dili, dini, rengi, ırkı, cinsiyeti, felsefi düşüncesi ne olursa olsun insanın "insan olma" niteliği temel hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkını kendisine vermiştir. Bu nedenle, insan hakları, dünyanın her köşesinde, hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm insanlar için geçerlidir. İçinde bulunduğumuz çağın hukuk ve yönetim anlayışının temelinde "her şey insan içindir" ya da "her şeyin ölçüsü insandır" inancı yatar, insana saygısızlık bir adaletsizlik ölçüsüdür. İnsan hakları, tüm ulusların hak ve saygınlıklarını korumayı amaç edinir, insan hakları ve benzeri evrensel ilkeleri koruyup geliştirmek her ulusun olduğu kadar, uluslararası kuruluşların da görevidir.

Bugün yine insan hakları diye sözler duyuyoruz. Nedir insan hakları? İnsanlar yok ediliyor da mı insan hakları diye feryat ediliyor? Hayır. İnsan hakları diye konuşulan, insan onur ve saygınlığına karşı gelişen veya gelişebilecek olan davranış ve tutumların olmasındandır.

Türkiye'de İnsan Hakları sorunlarını azaltmak için öncelikle güçlü bir bilgi birikimine gereksinim bulunmaktadır. İnsan hakları eğitimi bunun önemli bir temelidir, insan haklarını belli bir temele dayandırmak, "insan hakları etiği" kavramını geliştirmekle mümkün olabilir. Anayasa ve özgürlükler hukuku açısından hak ve özgürlüklere bütüncü yaklaşılabildiği ölçüde, insan hakları ve demokrasi arasındaki ilişki yerli yerine oturtulabilir. Yeni düzenlemelerin yönlerini, zihniyet değişikliği belirleyecektir. Gerçekten zihniyet değişikliği, insan onuru ve yaşamının temel ve öncelikli olarak algılanmasıyla mümkün olabilir.

Eğer biz insan haklarını hepimiz için sadece yararlanılması gereken haklar değil, aynı zamanda başkalarına karşı yerine getirilmesi gereken sorumluluklar olarak da düşünürsek; o bilinci bütün insanlarımıza, bütün topluma bir değer yargısı olarak kabul ettirebilirsek; o zaman insan hakları sorunu büyük ölçüde çözülmüş olacaktır.

İnsan hakları yüce bir insanlık idealidir. Bu bakımdan bir evrimi ifade eder. Dolayısıyla insan haklarında mükemmele erişmek, sürekli çaba gerektirmektedir. Bugün dünyanın en gelişmiş toplumlarında dahi insan haklarının ciddi ihlallerine rastlanabilmesi, bu gerçeği bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır(Türk 1999: 46). Bu bakımdan ülkeler için önemli olan, bu ideali yaşatmak ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde ifadesini bulan temel ilkelerden hareketle sürekli olarak mevzuatlarını ve uygulamalarını gözden geçirmek, toplumda insan hakları kültürünü yaymak için sürekli çaba sarf etmektir.

Türkiye, insan hakları konusunda karşılaşılan bütün sorunları çözmeye ve bu konuda iyi örnek gösterilecek bir ülke olma yolundaki çalışmalarını sürdürmeye kararlıdır.

İnsan Haklarının Gelişim Süreci:

On yedinci yüzyıla dek insanların haklarından değil, yalnızca ödevlerinden ya da borçlarından söz edilirdi. On yedinci yüzyıldan başlayarak insan hakları, doğuştan haklar ya da doğal haklar gibi birtakım hakların ortaya çıktığı görülmektedir(Hançerlioğlu, 1983: 28).

İnsan haklarının felsefî temeli, doğal hukuk anlayışında yatmaktadır. Bu anlayışa göre, insanlar zaman ve mekâna bağlı olmaksızın bütün çağlar boyu geçerli olmak üzere, değişmeyen, evrensel nitelikteki haklara sahiptir. Doğal hukuk düşüncesinin başlıca çıkış noktaları ise, Stoa Felsefesi ve Roma hukuk düşüncesinin saygıya değer gördüğü "akıl" ve "insan doğası" kavramlarıdır(Ünal 1997:28).

Yirminci yüzyılda insan hakları alanındaki en önemli gelişme, bireyin ulusal hukuk öznesi olmasının yanında uluslararası hukuk öznesi durumuna gelmeye başlamasıdır, İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu acı sonucun, insanın insan olarak değerini, insanlar arasındaki eşitliği reddeden görüşün yeniden ortaya çıkmaması için insan haklarına saygılı bir düzenin kurulması zorunlu görülmüş ve Birleşmiş Milletler kurulmuştur. San Francisco'da 26.06.1945'te imzalanan ve 24.10.1945'te yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Antlaşması, insan haklarının korunması açısından önemli kurallar içermektedir(Gözübüyük 1990: 2). Antlaşmanın 1. maddesinde, Birleşmiş Milletlerin amaçları arasında, "ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirmek" yer aldığı gibi, Antlaşmanın 13. maddesine göre "herkesin insan haklarından ve ana hürriyetlerinden faydalanmasını kolaylaştırmak" için önlemler almak

da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun görevleri arasında sayılmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalayan devletler, Antlaşmada öngörülen amaçların gerçekleştirilmesi, insanlığa ve insan haklarına yapıla gelen saldırıların önlenmesi amacıyla tüm halk ve ulusların benimseyeceği kuralların saptanması için yeni bir çaba içine girmişlerdir ve 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından "İnsan Hakları Evrensel Bildirisi" kabul edilmiştir(Gözübüyük 1993: 4). Bu Bildiriye göre, her insan, 30 maddede belirtilen temel siyasal, kişisel, sosyal, ekonomik ve kültürel haklara varlığının bir sonucu olarak sahiptir. Her insan, bu hakların her yerde hakkı olduğunu iddia edebilir. Böylece bu bildiri, herkesin insan ailesinin bir üyesi olduğunu ve kim veya nerede doğmuş olursa olsun, herkesin bu temel hakları kullanmaya hakkı olduğunu ilan etmiştir. Bu bildiriyle aynı zamanda, devletlerin insan haklarını koruma sorumluluğu da ilan edilmiştir. Buna göre, bütün devletler "Kişisel ve Siyasal Haklar" adı altında vatandaşlarının hayatını, özgürlüğünü ve güvenliğini korumalı, hiç kimsenin özgürlüğüne müdahale edilemeyeceğini, hiç kimsenin keyfî tutuklanamayacağını, alıkonamayacağını veya hiç kimseye işkence yapılamayacağını garanti etmelidir. Düşünce, inanç ve ifade özgürlüğünü sağlamalıdır. "Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar" adı altında ise bütün devletler vatandaşlarının yaşam koşullarını sürekli olarak iyileştirmeye çalışmalıdır.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da yarattığı siyasal, toplumsal ve ekonomik çöküntü, yeni bir Avrupa'nın kurulması düşüncesinin benimsenmesine yol açmıştır. Bu düşünceyle, Avrupa'nın ilk siyasal kuruluşu olan Avrupa Konseyi'ne ilişkin statü 10 devlet tarafından 05.05.1949'da Londra'da imzalanmış ve 03.08.1949'da yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi'nin amaçları arasında yer alan ilkelerin en önemlisi, insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesidir. Avrupa Konseyi, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi sorununa öncelik vermiş ve en kısa sürede Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hazırlanmasını sağlamıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin kaynaklık ettiği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 04.11.1950'de, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on beş devlet tarafından Roma'da imzalanmış, 03.09.1953 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Türkiye tarafından da 18.05.1954 tarihinde onaylanmıştır(Gözübüyük 1993: 6).

İnsan Hakları Ve Demokrasi İlkeleri:

Magna Carta Libertatum, Virginia Haklar Bildirisi, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi batıdaki başlıca önemli tarihi belgeler olarak sayılmaktadır.

Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra evrensel nitelikte insan haklarına ilişkin çok sayıda uluslararası bildiri ve sözleşme insan haklarını korumak amacıyla yayınlanmış ve yürürlüğe konmuştur. Bunların en önemlileri:

1948 tarihli BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,

1948 Genocid Sözleşmesi,

1949 Cenevre Sözleşmeleri,

1966 BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve ek protokolleri ile Ekonomik ve Kültürel Haklar Sözleşmesi.

1994 tarihli BM İşkence ve-Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı ve Onur Kırıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve ek protokolleri olarak sayılabilir(Turhanlı 2000 S:343).

Demokrasinin nerede ve ne zaman başladığını aslında kestirmek çok zordur. Ama demokrasi uygulamasının görüldüğü yerler arasında Atina ve Isparta'daki şehir devletleri bulunmaktadır. O dönemde Atina ve Isparta'da birer Site devleti vardı. Her iki şehirde de halkın bütün erkekleri, şehrin yönetimine katılıyordu. "Genel bir toplantı" şeklinde bir araya geliyor, yönetim ile ilgili her hususun müşaveresi yapılıyor, daha sonra aralarından bir yönetici seçerek kanunları yapılandırmaya çalışıyorlar, yapılan kanunları denetliyorlar, kanuna uymayanları ise cezalandırıyorlardı. Böylelikle o günün tabiri ile "Halk Yönetimi" bizim tabirimizle demokrasi belirli ölçülerde her iki şehirde uygulanıyordu(Büyükkaragöz, 1994: 19).

İnsanı "düşünen bir varlık" olarak ele alan ilk düşünce akımı Yunan'da ortaya çıkmıştır(Ateş 1994: 34). Yunan siyasi düşüncesine demokratik niteliğini veren husus Atina demokrasisinin uygulanması olmuştur. Aslında Eski Yunan demokrasi anlayışı ve uygulanışı, günümüz anlayışına ve uygulanışına hemen hiç benzememektedir(Ateş 1994: 35). Ancak

Yunan siyasal düşüncesi konuyu ele alış ve yönetimde "insan"a verdiği yer ve değer açısından, günümüz siyasal düşüncesine ışık tutacak niteliktedir.

Fransız İhtilali sonrası dönemde çağdaş demokrasiye geçiş için iki büyük engel vardı. Bunlardan birincisi "Kölelik" ve "köleliğin kaldırılması", diğeri "Kadın hakları" konusunda verilen mücadelelerdir(Baysan 1997: 25).

Kölelik 1848 devrimi sırasında 4 Mart 1848'de yayınlanan bir kararname ile tamamen ortadan kaldırılmış ve Fransız Anayasası'nda yerini almıştır. Burada dikkat çekici çok önemli bir husus vardır; A.B.D. iç savaşın (1861-1865) bitiminde köleliğe son verilip, zencilere oy hakkı tanındığı halde kadınlar bu haktan yine yoksun bırakılmışlardır(Baysan 1997: 27).

Armağan'ın (1990) belirttiği üzere; Fransız İhtilali ile demokrasi ve insan haklarındaki gelişmeler hız kazanmıştır. Çünkü, "insan hakları" deyimi belirtilmiş birtakım hak ve özgürlüklerden bütün insanların yararlanabilmesi anlayışına dayanır. Bu anlayışla Fransız ihtilalinden sonra yayınlanan "İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi" bazı insan haklarına değinmiş olmakla birlikte uluslararası alanda insan hakları konusunda en ciddi teşebbüs Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948'de kabul ettiği "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi" dir. Değişik değer sistemlerinin bir sentezi olan bu beyannamede belirtilen haklar; kişinin temel hakları, özel statü hakları, siyasal haklar, ekonomik ve sosyal haklar ile kültürel haklar şeklinde özetlenebilir. İnsan hakları ile ilgili diğeri bir uluslararası sözleşme 4 Kasım 1950'de Avrupa Konseyi'nden gelmiştir. B.M. ve Avrupa Konseyi dışında 1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Nihaî senedi de insan hakları ile ilgili bazı bölümleri içermektedir. Bu senet din, inanç, vicdan ve düşünce özgürlüğü gibi konulara yer vermektedir(Büyükkaragöz ve Kesici 1998: 21).

II. Dünya Savaşından sonra İnsan Hakları konusundaki ilk girişim, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 10 Aralık 1948'de kabul ettiği "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi" ile gerçekleşmiştir, insan hakları ile ilgili diğeri bir uluslararası sözleşme. 4 Kasım 1950'de Avrupa Konseyi kapsamında imzalanmıştır. Ayrıca 1 Ağustos 1975 tarihli Helsinki Nihaî Senedi de insan hakları ile ilgili bölümler içermektedir(T.D.V. 1999: 3).

Özellikle "Soğuk Savaş"ın bitiminden sonra insan hakları kavramı, demokratik süreçte giderek önem kazanmıştır. Çünkü insan haklarının kullanılabilmesi, ancak demokratik bir ortamda mümkündür(T.D.V. 1999: 4).

İnsanların hakları ve onurları bakımından özgür ve eşit doğduğunu vurgulayarak başlayan Evrensel Bildirge sivil ve siyasal haklar ile ekonomik ve sosyal haklar kategorilerini içeren bir liste ve ilkeler demeti sunmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi:

10 Aralık 1948 günü, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Birleşmiş Milletler'deki 48 ülke tarafından kabul edildi. Bu bildirgenin maddeleri, gezegenimiz üzerindeki insanların haklarını belirliyordu. Bu bildirgenin Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmesi çok önemli bir olaydı ve bu başarıyı, insanlık bilge bir hanıma yani Eleonor Roosevelt'e borçluydu. İki yıl boyunca, bu bildirgeyi hazırlayan kurulun başkanlığını yapmıştı. Gerçektende, yüklendiği görev hiç kolay değildi. Madelerine Kunin'e göre aslında o; görülmeyen, sessiz kalan insanlar adına konuşuyordu... Haksızlığa ve gaddarlığa boyun eğmeyecek bir kişi görünümündeydi(Winner 1996: 6). Eleonor Roosevelt, dünyanın her yerindeki insanların yaşamını iyileştirmek amacını gütmüş ve İnsan Hakları Bildirgesi'nin bu iyileştirmeye büyük katkısı olacağına inanmıştı. Birleşmiş Milletler'deki tartışmaların kesildiği, çıkmaza sokulduğu sırada şöyle yazmıştır: "Yıllar boyunca insanlar arasında hep umutlar yeşertilmiştir. Ama hiçbir zaman, bir araya gelip, işbirliği içinde, ortalama insanın yaşam koşullarını artırmak gibi bir çabaya girildiği görülmemiştir"(Winner 1996: 58). Eleonor Roosevelt için Amerikalı Politikacı Adlai Stevenson diyor ki: "Başka hangi insan, öteki insanların yaşamlarını böylesine etkilemiş ve değiştirmiştir? Bir insan yaşamının etkisini ölçmek için bundan iyi değerlendirme olabilir mi?"(Winner 1996: 6). Eleonor Roosevelt'e Nobel Barış Ödülünü veren Fransız diplomat "Özgürlüğe ve eşitliğe olan derin inancını büyük kararlılıkla sürdürmesi, insanlığa yaptığı en büyük katkıdır. Kimsenin, kadın, çocuk, yabancı, yoksul ya da ülkesiz sığınmacı olması nedeniyle, acı çekmesini kabul edemezdi". Eleonor, Birleşmiş Milletler'de insan hakları savunucusuydu. O güler yüzlü ve nazik biriydi, ama aynı zamanda iyi bir müzakereciydi. Çeşitli hükümetlerin temsilcileriyle, bu bildirgeyi cümle cümle, kelime kelime tartıştı. Kuşkusuz ki, onun başarısı ve inadı olmasaydı, Bildirge 1948 yılında Birleşmiş Milletlerde kabul edilemezdi.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 10 Aralık 1948 günü, 48 kabul 8 çekimser oyla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilmiştir. BM üye devletler tarafından herhangi bir muhalefete karşılaşmaksızın kabul edilmiştir(Dağı ve Polat 1999: 121). Bildirge zaman içinde önemli bir kısmıyla uluslararası örf ve adet hukukuna dönüşmüş, bunun sonucunda da bir tür hukuksal bağlayıcılığa kavuşmuştur.

Türkiye, bu beyannameyi kabul eden ülkeler arasındadır. Beyannamenin kabulünden kısa bir süre sonra 6 Nisan 1949 günü de Bakanlar Kurulu, bir kararname çıkararak İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin Resmi Gazete'de yayımlanmasını, okullarda ve diğer eğitim kurumlarında bu beyannamenin anlatılmasını, yorumlanmasını ve basın yayın organlarında da uygun yayın yapılmasını kararlaştırmıştır(Türk 1999: 207).

Bildirgenin 40. yıldönümünde Caroline Moorhead şöyle diyor: "Bildirge, harika bir belgedir. İyi yazılmış ve nettir. İnsan haklarıyla ilgili her türlü düşünceyi içermektedir ve şimdiye dek kimsenin reddedemediği ahlaki değerler üzerine oturtulmuştur, idealleri bu gün de, 1948 yılında olduğu kadar geçerlidir(Winner 1996: 52).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesini hazırlayanlardan John Humphreys diyor ki: "Bildirge, kimsenin önceden görmediği kadar önemli oldu. Öyle çok benimsendi ki, artık birçok ulusun kendi yasası olarak kabul edildi"(Winner 1996: 53). Uluslararası Af Örgütünden Franca Sciuto ise "Kırk yıl önce, Birleşmiş Milletlere katılmış olan hükümetler, dünyaya tarihsel bir söz verdiler: Tarihte ilk kez, tüm insanların, özgür, hakları ve onurları açısından eşit olduklarını ilan ettiler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin verdiği sözdü bu((Winner 1996: 54).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi:

Sözleşme önemli ölçüde İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yaklaşım ve üslubundan esinlenmiş; başlangıç kısmında bu durum açıkça dile getirilmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olarak bilinen bu antlaşmanın resmi adı, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmedir. Sözleşme, 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye, 1954 yılından beri Sözleşmeye taraftır(Dağı ve Polat 1999: 131).

Türkiye'de İnsan Hakları Ve Demokrasi İlkelerinin Gelişimi:

1839 Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu)

1856 Islahat Fermanı

1876 I. Meşrutiyet (Kanun-i Esasi)

1908 II. Meşrutiyet

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Cumhuriyetin İlanı

Anayasa

1945 Çok Partili Sisteme Geçiş

1961 Anayasa

1982 Anayasa

1990 İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu

1993 İnsan Hakları Teşkilatı(Bilgen 2000: 10).

Sadece uluslararası sözleşmeleri imzalamak yeterli değildir. Uygulanmayan haklardan söz etmek anlamsızdır. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı kanunla onaylamış, böylelikle sözleşme Türk hukuk düzeni içinde yürürlüğe girmiştir. Anayasa Mahkemesi bu durumu kararları ile de teyit etmiştir(Altuğ1992: 69).

Ayrıca Türkiye Avrupa Topluluğu ile 1963'te tam üyelik hedefiyle bir Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti, insan hakları ve özgürlüklerine ilişkin bütün uluslararası sözleşme ve bildirgeleri imzalamış ve Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve AGİT'in insan hakları, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına yönelik bütün girişimlerini desteklemiştir. Avrupa Konseyi Protokolü, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Türkiye tarafından onaylanmış ve 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine bireysel başvurma hakkı yürürlüğe girmiştir(T.D.V. 1999: 7).

Bu bilgiler ışığında "Kopenhag Belgesi" ne de değinmek yerinde olacaktır. 28 Haziran 1990 tarihli Kopenhag Belgesi, AGİT (o zaman AGİK idi) çerçevesinde, Orta ve Doğu Avrupa Devletlerindeki rejim değişikliğinden hemen sonra, özellikle bu devletleri uyarlamaya yönelik "Avrupa Ortak Standartları" olarak nitelenebilir(Kabaoğlu 2000: 24). Türkiye, Kopenhag Belgesinde yer alan birçok ilkeyi, Belgeden yaklaşık 30 yıl önce anayasal norm düzeyinde düzenlemişti (1961 Anayasası) Örneğin 1961 Anayasası benzeri bir

temel normun yürürlüğe konması yada Lozan Antlaşması hükümlerine uyulması (özellikle kültürel haklar bağlamında dilin kullanımı bakımından), iç dinamikleri belirleyici, dış dinamikleri ise göreceli kılar(Kabaoğlu 2000: 25). Götürüsü fazla olmayan ama getirisi kayda değer olan Kopenhag İlkeleri yönünde adımlar atmakta geciken Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle toplantısında almayı öngördüğü kararlara uyum göstermeye daha açık görünmektedir. Çünkü, söz konusu toplantı iktisadi liberalizmin uluslararası alandaki engellerinin kaldırılmasını hedefliyordu. Toplantının başarıya ulaşmamış olması, Türkiye'nin konuya ilişkin alanda fazla ileri gitmiş olmasını sorgulamak için ders vericidir.

TBMM, 1990 yılında İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu'nu kurmuştur. 20 Ekim 1991 seçimlerinden sonra kurulan bütün hükümetlerde bir Devlet bakanı, insan hakları sorunlarıyla görevlendirilmiştir. 20. Yasama döneminde ise bir Başbakanlık genelgesiyle İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu oluşturulmuştur(Türk 1999: 208). Bu kurul, Türkiye'de insan haklarının korunması ve gelişmesi için alınması gereken tedbirler hakkında hazırlıklar yapmakta ve bunları ilgili mercilere, bu arada Bakanlar Kurulu'na sunmaktadır, öte yandan İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, bir yönetmelikle İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi'ni oluşturmuştur(Türk 1999: 210).

İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Hukuksal Kaynakları:

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu

İlköğretim Okulu Programı ve Eğitici Çalışmalar Yönetmeliği

Sayılabılır(Erkul 2000: 391).

Aslında insan haklarının temelinde "insan onurunun" korunmasına yönelik bir kaygı vardır. İnsan hak ve özgürlüklerinin anayasal güvencelere alınması bireyin siyasal otorite karşısında sahip olduğu "alanın" tescilidir ve devletin eylem alanının hak ve özgürlüklere ilişkin sınırını çizer. Özgürlüklerin tanınması, garantisi ve sağlanması devletin öncelikli görevidir(Dağı ve Polat 1999: 46).

2 Kasım 2000 tarihli, 24218 sayılı Resmi Gazete'de Devlet Bakanlığından İnsan Hakları Kurullarının Görev Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik yayınlanmıştır. Yönetmeliğin Amaç Bölümü Madde 1'de; Bu yönetmeliğin amacı; insan haklarının korunmasını sağlamak ve ihlallerini önlemek için gerekli inceleme ve araştırmaları yapmak ve bunların sonuçlarını yetkili mercilere bildirmek, toplumu ve uygulayıcıları eğitmek, bu konuda Başbakan tarafından görevlendirilen Devlet Bakanının verdiği görevleri yerine getirmek için illerde, "İnsan Hakları İl Kurulları", ilçelerde de "İnsan Hakları İlçe Kurullarının" görev, kuruluş ve çalışma esaslarını belirlemektir(Resmi Gazete 2 Kasım 2000 sayı 24218: 14).

Bozer'e göre (1992); "İnsan Haklarına dayalı demokratik düzenin yerleşebilmesi için bunun bir geleneği olması da gerekir. Sadece normlarla, ulusal ve uluslararası gözetim mekanizmaları kurmakla veya onlara katılmakla demokratik düzenin doyurucu bir şekilde işlevini görmesi düşünülemez(Bozer 1992: 189). İnsan haklarına dayalı demokrasi, bir zihniyet biçimi ve yaşam tarzıdır. Bunu kişilere ve toplumlara açıklayabilmek için de zamana ihtiyaç vardır.

Bu bağlamda insan hakları konusu güç bir konudur. Bu güçlüğün temel nedeni; insan davranışlarıyla ilgili olmasıdır. Aslında insan davranışlarının değiştirilmesi kolay değildir. Çünkü, insanların insan haklarına saygıyı özümlemiş; yalnız kendi haklarını savunan değil, aynı zamanda başkalarının haklarının kullanılmasına da olanak veren, ona yardımcı olan bir davranış biçimi içerisinde olması gerekir. Bunu da ancak eğitimle gerçekleştirebiliriz. Nitekim bu düşünce, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 1995-2004 yıllarını İnsan Hakları Eğitimi On Yılı ilan eden kararlarında da ifadesini bulmuştur(Türk 1999: 14).

Demokrasi, insana değer olarak önem veren ve insan kişiliğinin özgürce ve eksiksiz biçimde geliştirilmesine olanak sağlayan bir yönetim biçimidir. Bu nedenle de ancak eğitim süreci içinde öğretilbilir, öğrenilebilmesi için, demokrasinin eğitimine gerek vardır ve bu anlamda eğitim demokrasinin ön koşuludur(Gülmez 1996: 11).

İnsan Hakları ve Demokrasi eğitiminin hukuktaki ilk dayanağı Anayasa'dır. Anayasamızın başlangıç bölümünde: "Millet iradesinin mutlak üstünlüğü, egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletine ait olduğu ve bunu millet adına kullanmaya yetkili kılınan hiçbir kişi

ve kuruluşun, bu Anayasada gösterilen "hürriyetçi demokrasi" ve bunun icaplarıyla belirlenmiş hukuk düzeni dışına çıkmayacağı" ifadesi yer almaktadır(Kuzu 1994: 15). Ayrıca Anayasada Cumhuriyetin niteliklerine ilişkin 2. maddede: "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" ifadesi ile tanımlanmıştır. "Hür ve demokratik bir toplum düzeni" ancak insan hakları üzerine kurulabilir ve insan haklarına saygının güvenceye bağlanmasıyla sürdürülebilir.

14 Haziran 1973 gün ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 2. maddesi. Türk ulusunun tüm bireylerin yetiştirilmesinde öngörülen genel amaçları saptamıştır. Eğitim ve öğretim sisteminin düzenlenmesinde temel alınması öngörülen bu amaçlardan ikisinde "insan hakları"ndan söz edilmiştir(Gülmez 1996: 30). 16 Haziran 1983 gün ve 2842 sayılı yasayla değiştirilen ilgili kuralı, ulusal eğitimin amaçlarından birincisini şöyle belirlemiştir: "Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı. Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek (Madde.2/1) (Gülmez 1996: 18).

Milli Eğitim Temel Kanunu, bireylerin çeşitli yönlerden gelişmiş bir kişiliği, özgür ve bilimsel düşünme gücü olan ve "insan haklarına saygılı" kişiler olarak yetiştirilmesinin amaçlandığını da belirtmiştir." Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek (Madde.2/2) (Gülmez 1996: 19).

İnsan hakları eğitimi alanındaki en kapsamlı uluslararası belge, UNESCO Genel Konferansı'nca 1974 tarihinde kabul edilen Uluslararası Anlayış, İşbirliği ve Barış için Eğitim ve İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere İlişkin Eğitim Tavsiyesidir(Gülmez 1996: 20). Bu belge, UNESCO'nun insan hakları eğitimi alanındaki etkinliklerinde bir kilometre taşı oluşturur. Tavsiyenin öngördüğü bir başka yükümlülük de; eğitimcileri, çocukların hak ve özgürlüklerini kullanmalarına ve toplumdaki işlevlerini yerine

getirmelerine olanak verecek yöntemleri işlerliğe koymaları için özendirme(Gülmez 1996: 43).

Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin 1978 ve 1985 tarihlerinde kabul ettiği iki belge, insan haklarına ilişkin somut öneriler içermektedir. 1978 tarihli İnsan Hakları Öğretimi Kararı, bu program çerçevesinde, Avrupa Konseyinin insan hakları eğitimi alanındaki kural koyma etkinliğinin ilkinin oluşturur. Bu karar insan haklarına saygıyı sağlamada insan hakları öğretiminin gerekli olduğunu belirtmektedir(Gülmez 1996: 44).

1985 tarihli Okullarda İnsan Hakları Öğretimi ve Öğrenimi Tavsiyesi; insan hakları eğitimi alanında son on yıl içinde sağlanan gelişmeleri ve üye devletlerin bu konudaki tutumlarını göz önüne alan daha ayrıntılı bir belgedir(Gülmez 1996: 45). Tavsiyenin giriş bölümünde, tüm öğrenim yaşamları boyunca gençlerin çoğulcu bir demokrasi içinde yaşama hazırlanmaları, böylelikle de çevresinde insan haklarına alışmaları gerektiğine inanıldığı belirtilmektedir.

14-25 Haziran 1993 tarihinde Viyana'da toplanan İnsan Hakları Dünya Konferansı'nda insan hakları eğitimi konusunda çeşitli önerilere yer vermiştir. Girişte devletlerin insan haklarına saygı yükümlülüğü vurgulanmış, I. bölümde de, eğitimin bu saygıyı güçlendirmeyi amaçlaması ve insan hakları sorununun öğretim programlarında yer alması gerektiği belirtilmiştir(Gülmez 1996: 57).

Bu yolda olumlu bir adım 14 Mart 1995 tarihinde imzalanan İnsan Hakları Eğitimi Protokolü ile atılmıştır, (İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı protokol) Protokol'e göre ilk olarak ilköğretimin ikinci kademesinde okutulan "Vatandaşlık Bilgileri" dersi, "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" olarak değiştirilecek ve ders yeniden düzenlenecektir, ikinci olarak, tüm ortaöğretim kurumlarının programlarına, "seçmeli" olmak üzere, "Demokrasi ve İnsan Hakları" adıyla yeni bir ders eklenecektir(Gülmez 1996: 60). Üçüncü olarak, örgün ve yaygın eğitim kurumları öğretim programlarının, demokrasi ve insan hakları konuları açılarından daha da geliştirilmesi ve zenginleştirilmesi sağlanacaktır. Dördüncü olarak da İnsan Hakları Eğitimi On yılı süreci içinde, tüm öğretmenler hizmet içi eğitim yoluyla insan hakları kurs ve seminerlerinden geçirilecek, tüm hizmet içi eğitim programlarında insan hakları konularına yeteri kadar yer

verilecektir, İnsan Hakları Eğitimi Protokolü, yükseköğretim düzeyinde de kimi önlemler alınmasını öngörmüştür(Gülmez 1996: 61).

Kuşkusuz insan hakları programlarımızda vardır. Ancak bu haklar çocuklarımıza bilgi düzeyinde öğretilmektedir yani ezberlenmektedir. Yaşatarak öğretilen ve yaşanarak öğrenilen demokrasinin, sınıfın dört duvarı arasında kalmayıp özümşenen davranışlara, dolayısıyla bir "yaşam biçimi" ne dönüştürülme şansı, kuşkusuz çok daha yüksektir. Bu nedendir ki insan hakları ve demokrasi eğitimi gerçekleştirilmeye çalışıldığı ortamın demokratikliği ölçüsünde amacına ulaşabilir.

Eğitim kurumları hantal, kalın duvarlı ve çevreye kapalı sistemler olmaktan çıkarılmalı, esnek, duyarlı, açık sistemler haline dönüştürülmelidir. Bu kurumların davranışları da insan haklarına ve demokrasi ilkelerine uygun olmalıdır. Bu amaçla ve öncelikle; insan hakları en az "uygulama düzeyinde" herkese öğretilmeli ve herkes, kendi haklarını koruma ve başkalarının haklarına saygı gösterme davranışını hayat tarzı haline getirmelidir.

Okul bu temel görevini yaparken, sürekli bir biçimde, öğrencinin özgürlük alanına sınır taşları koymakta ve onu eğitim programında belirtilen hedefler doğrultusunda öğrenmeye, düşünmeye ve davranmaya sevk etmektedir. Öyleyse okul geleneksel yapısı, görevi ve uygulamaları gereği, öğrenme, düşünme özgürlüğünü sınırlayan antidemokratik bir kurumdur. Bu kurumun demokratikleştirilmesi bir program geliştirme ve eğitim, üretim ve yönetim süreçlerinin demokratikleştirilmesi sorunu olmalıdır. Ayrıca öğrencinin; öğretmenin bildiklerini veya öğrettiklerini öğrenmeye genellikle mecbur olması, öğretim metot ve tekniklerinin, demokratikleşme açısından yeniden gözden geçirilmesini de gerektirmektedir. Aslında, özgürlük, insan davranışlarının niteliğidir ve yaşanılarak öğrenilir. Özgür insan kendi davranışlarını kendi kararı ile yapan insandır. Karar vermek alternatifler arasından seçim yapmaktır. Eğer alternatif yoksa karar vermek söz konusu değildir. Öğrencinin yaşayarak özgürlüğü öğrenmesi, kendi davranışlarına ilişkin karar seçenekleri ile karşılaşmasına ve karar verme pratiği yapmasına bağlıdır. Ayrıca, her öğrencinin, özgürlük kavramını, sınırlarını, zihinsel, duygusal ve psiko-motor alanlarda uygulamalarını değerlendirme düzeyine kadar varan çeşitli düzeylerde öğrenmesi gerekir. Eğitimin demokratikleşmesi bu tür öğrenmelere program içeriğinde yer verilmesi ile mümkündür.

Haklarını öğrenerek ve kullanarak kişiliklerini geliştirip güçlendiren ve bir yaşam biçimine dönüştüren bireyler, insan hakları ve katılımcı demokrasi için en sağlam güvencedir. Demokratik değerlerin bireyler açısından en önemlisi, insan haysiyetine duyulan saygı ve bunun doğal sonucu olarak ferdi iradeye verilen önemdir. Okullarda uygulanan öğretim programları ve yöntemlerde demokrasi eğitimine ağırlık verilmelidir. Çünkü genel olarak eğitim ve özel olarak da insan hakları ve demokrasi eğitimi; çoğulcu ve katılımcı demokratik toplumu, yurttaşların özümseyerek içine sindirdiği bir "yaşam biçimi" olarak yerleştirip yaşatmanın temel araçlarından biri ve başlıcasıdır.

Demokrasi sadece bir hükümet görüşü değil, aynı zamanda bir hayat felsefesi ve yaşayış biçimidir. Bu yaşayış biçimi başka toplumlardan aktarma ile gerçekleşemez. Kendi kültür yapımız ve anlayışımız geçirilen belli yaşantılar yoluyla olur. Demokrasiyi bir yaşama biçimi olarak benimseyen fikirlerin, verilerin, kanıların ve çözümlerinin serbestçe akışının desteğindeki yurttaşların çabaları ile başarıya ulaşır.

İnsan hakları, hukuk devleti ve demokrasi birbirine sıkı biçimde bağlıdır. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, bir demokrasinin temel özelliklerindedir. Daha geniş olarak, bir insan topluluğunun demokratik işleyişi, herkes arasında diyalogun olanaklı olmasını varsayar. Devlet ve yurttaşlar arasında, yönetenler ve yönetilenler arasında, her görüşten kişiler arasında diyalog, Demokrasi, bir arada yaşama biçimidir; gerçek bir demokratik kültür, bir tartışma kültürü ve bir diyalog kültürü içine iyice yerleşmesi gereken, başkasına saygının bir anlatımıdır(TİHAK, 2000 : 16).

Türk Demokrasi Vakfı tarafından Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi çalışmaları 1 Ağustos 1998 ile 29 Şubat 2000 tarihleri arasında yapılmıştır(TİHAK, 2000 :17). Bu proje çerçevesinde düzenlenen Demokrasi ve İnsan Hakları Seminerlerine katılan kursiyerlere dağıtmış olan anketin hazırlanma nedenlerinden biri de kursiyerlerin Türkiye'de demokrasi ve insan haklarının durumu hakkındaki düşüncelerini öğrenmektir. Bu anket çalışması projenin bir amacı değil, yan ürünüdür. Anket formları 572 öğretmen ile 379 yurttaş kategorisindeki sivil toplum örgütü temsilcileri tarafından doldurulmuştur. Öğretmen grubunun verdiği cevaplara bakıldığında, verilen cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Temelde Türkiye'de demokrasinin olmadığı, demokratik ilkelerin uygulanmadığı, insan

haklarına gereken saygının duyulmadığı dile getirilmekle birlikte, bu konulardaki eksiklerin giderilmesi için bazı çabaların gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Demokrasi ve İlkeleri:

Demokrasi, "halk" anlamına gelen "demos", "iktidar" anlamına gelen "kratos" kelimelerinden türemiştir. Demokrasi, halkın yönetimi demektir. Abraham Lincoln "Demokrasi; halkın, halk için, halk tarafından yönetimidir" derken, Robespiyer de; "Demokrasi, egemen olan halkın, kendi yaptığı ve bizzat yapamayacağı şeyleri de delegelerine yaptırdığı bir rejimdir" tanımını yapmıştır(Türk 1999: 43). Aslında demokrasi, tam demokrat insanların oluşturduğu toplumların rejimidir. Eğer, demokratik düzenin insanları, fiziki, sosyal ve kültürel çevrelerini algılama, yorumlama ve tepkide bulunma davranışları bakımından en azından "uygulama düzeyinde" demokrat değilse, o toplumun demokratik rejime sahip olması olası değildir. Bu takdirde sadece adı demokrasi olan, demokrasi ilkeleri sözlü, yazılı, hatta hukuki metinlerde belirtilmiş olan; ama gerçekte demokrasi olmayan rejimler meydana gelmektedir. Tercihler, çıkarlara bağlanmakta, kararlar otoritenin işaretini beklemektedir. Robert P. Wolfa (1970) göre otorite, en basit tanımıyla emretme hakkı ve buna karşılık da itaat edilme durumudur(Ateş, 1994: 17).

Ateş'in (1994) belirttiğine göre; Prelot (1972) şöyle diyor: Bireylerin boyun eğdiği o üstün otoriteyi temsil etmekle görevli özel memur grubunu belirtmek için bir sözcük bulmak gerekli olduğuna göre, bu iş için devlet sözcüğünü kullanmayı uygun buluyoruz. Devlet belirli bir bölgede en yüksek otoriteye sahip bulunan ve kullanan bir grup insandır(Ateş, 1994: 18).

Kuşkusuz dünya uygarlığı, insan hakları ve demokrasi ilkeleri kavramlarına yeni ve çağdaş bir içeriğin kazandırılması ve bu içeriğin uluslararası düzeyde yaşama biçimi haline getirilmesi yolunda çok önemli adımlar atmıştır. Uygarlık tarihi bu adımlarla ilgili acı, tatlı örneklerle doludur. Ancak, belki de insan haklarının ve demokrasi ilkelerinin ideal düzeyi ile yaşama biçimi olduğu bir toplum, insanın ve çevresinin doğasından gelen bağımlılıkları sebebiyle, bilişsel alanda bir ütopya gibi özlem olmaya devam edecektir.

Demokrasinin tüm ilke ve kurumlarıyla yerleşmesi, bir yaşayış biçimi olarak benimsenmesiyle mümkündür. Demokrasi, özelliği gereği ancak yaşanılarak öğrenilebilir. Bir

ülkede demokrasinin yaşayabilmesi için; "aydınlanma, hoşgörü. özgürlük ve insan hakları, siyasal ve ekonomik liberalizm, toplumsal refah. bireysel girişimcilik" gibi kültürel alt yapının oluşması gerekmektedir. Başka bir deyişle, Türkiye gibi bir toplumda demokrasinin işlerlik kazanabilmesi demokrasinin temelini oluşturan ve yukarıda genel nitelikleri verilen "demokrasi kültürü"nü benimsenebilmesine bağlıdır. Bu tümüyle bir toplumsal ve kültürel değişimi gerektirir. Ancak bu toplumsal ve kültürel değişim, bir toplumun ve kültürün tüm benliğini yitirip başka bir toplumun ve kültürün olmak demek değildir. Söz konusu toplumsal ve kültürel değişim; karşılıklı etkileşim sonucu, bir toplumun kendi toplumsal ve kültürel değerleriyle, temasa geçtiği toplumsal kültürel değerlerin kendine özgü bir sentezini yapmak şeklinde olmalıdır.

Bilim insanının kültürel sorumluluğu, genel olarak, insanın öteki insanlarla ve doğayla olan çelişkilerini azaltmaktadır. Bu çabaları sırasında ona yolunu gösterecek olan ışık, bilimin karşı konulmaz aydınlığıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün günümüzdeki önemi, toplumun ve bireyin yaşamındaki her alanda, insan haysiyetini ve özgürlüğünü ön plana çıkaran bilimin ve aklın egemenliğini savunmasıdır. Bilimin ve aklın, toplum ve bireyin yaşamında egemen olması ise temel insan hak ve özgürlüklerinin eksiksiz uygulanması ile gerçekleşir. Temel hak ve özgürlüklerin uygulanması da, ancak demokratik rejimlerde olanaklıdır.

Ancak, anayasa uzmanı John P. Frank'ın yazdığı gibi, "Devlet, hiçbir koşul altında, daha fazla eşitsizlik empoze etmemelidir; devlet, kendi halkından herkese hakça ve eşitçe davranmakla yükümlü olmalıdır(T.D.V., 1992: 29).

Demokrasi, şahıs, sınıf ve hiçbir zümreye imtiyaz tanımaz. Doğum, rütbe ve sınıf ayırımı yapmaz. Bütün fertler aynı bireysel ve sosyal haklara sahip olmakla birlikte bu haklar anayasal teminat altına alınarak bireylere bir takım siyasal haklar tanınmıştır.

Demokratik değerlerin bireyler açısından en önemlisi insan şahsiyetine duyulan saygı ve bunun tabii sonucu olarak ferdi iradeye verilen önemdir. Bireyler açısından ikinci demokratik değer ise kardeşlik mefhumudur. Kardeşlik, ayrıca sosyal bir ihtiyaçtır. Çünkü insana, anlayış ve dostluk aşıl原因 bu inançtır. İnsanlarda demokrasiyi bir hayat felsefesi olarak geliştirmenin temelinde kardeşlik yatmaktadır.

Demokratik bir düzende bireylere kazandırılması gereken temel değerlerden bir tanesi de adalet kavramıdır. Bireylere kazandırılacak adalet bilinci insanlar arasında sosyal ilişkiyi artırarak iletişimi güçlendirecektir. Demokratik bir değer olan adil olma kişinin hem kendine güvenini hem de karşısındaki bireye olan güvenini artıracaktır.

Demokrasi, kurallara uyumu gerektirir. Bu nedenle de en çok "iç disiplin" isteyenidir. Demokrasi dışındaki rejimlerin hepsi zaten kaba kuvvete ve zora dayandığından, ayakta durabilmek için kullandıkları şiddet, bu rejimlerin aynı zamanda işleyiş güvencesini de oluşturur. Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi alanında ulusal düzeyde yapılan çalışmalar bize bu dersin ne kadar önemli ve gerekli olduğunu göstermektedir.

İnsan Hakları Eğitimi Alanında Ulusal Düzeydeki Çalışmalar:

İnsan hakları eğitiminin ulusal hukuktaki ilk dayanağı Anayasa'dır. Anayasa'nın Cumhuriyetin niteliklerine ilişkin 2.Maddesinde, "İnsan haklarına saygı" ilkesine de yer verilmiştir. Bu ilke çerçevesinde insan hakları eğitimi anayasal bir yükümlülüktür.

İnsan hakları ve eğitimiyle ilgili olarak Türkiye'de son yıllarda önemli adımlar atılmıştır. İnsan haklarının çağdaş, evrensel ölçülere uygun bir anlayışla korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunmak amacıyla, ilk olarak 5 Aralık 1990 tarihli ve 3686 sayılı yasayla Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu kurulmuş; ardından Başbakanlığın 26 Ağustos 1994 tarihli ve 1934/34 sayılı Genelgesiyle kurulan ve çalışmalarını Mart 1996'ya kadar sürdüren İnsan Hakları Baş Müşavirliği ve bu Başmüsavirliğe bağlı olarak çalışan İnsan Hakları Yüksek Danışma Kurulu, daha sonra da Başbakanlığın 9 Nisan 1997 tarih ve 1997/17 sayılı genelgesiyle oluşturulan İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, insan hakları bilincinin ülke çapında yaygınlaşmasına büyük önem vermişlerdir(Ergit, 1998: 20).

İnsan hakları eğitimi alanında ise, İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı İnsan Hakları Eğitimi Protokolü, 14 Mart 1995 tarihinde Başbakan ve Başbakan Yardımcısı ile ilgili bakanlarca imzalanmıştır(Gülmez, 1994: 23).

İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu bu protokole işlerlik kazandırmak amacıyla, ilköğretim okullarında "Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi" dersinin 7 ve 8. sınıflarda zorunlu ders olarak; ortaöğretim okullarında da ise "Demokrasi ve İnsan Hakları" dersinin lise 3. sınıflarında seçmeli ders olarak okutulmasının uygun olduğuna karar vermiş ve bu kararını Milli Eğitim Bakanlığı'na gereği için bildirmiştir. Bu karar uyarınca, 1998-1999 öğretim yılından itibaren ilköğretim 7 ve 8. sınıflarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi okutulmaya başlanmıştır. Üst Kurul, ayrıca eğitimcilerin ve kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların insan haklarıyla ilgili hizmet içi eğitime tabi tutulmasına ilişkin kararlar almış ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Plânı'nı Türkiye'de uygulamak ve Türkiye'de İnsan Hakları eğitimini çağdaş anlayışla, bir bütün olarak düzenleyip geliştirmek üzere 1998 yılında İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi'ni kurmuştur(Gülmez, 1994: 25).

İlk toplantısını 3 Eylül 1998 tarihinde yapan Ulusal Komite, Türkiye'de yapılmış ve yapılmakta olan insan hakları eğitiminin ve bu eğitimle ilgili çalışmaların bir envanterini çıkarmaya; Türkiye'deki insan hakları sorunlarını göz önüne alarak ihtiyaçları saptamaya, bu ihtiyaçlarla ilgili olarak Türkiye'de insan hakları eğitiminin öncelikli hedeflerini ve belli başlı hedef gruplarını belirlemeye ve bunlara göre uzun, orta ve kısa vadeli çalışmalarını ve stratejilerini saptamaya karar vermiştir(Yılmaz, 2000: 54). Öte yandan üniversitelerin İnsan Hakları Merkezleri ile çeşitli bölümleri ve insan hakları ile ilgili sivil toplum kuruluşları da yaptıkları çalışmalar ile insan hakları bilincinin yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu çalışmalara ek olarak Milli Eğitim Mevzuatında da İnsan Hakları Eğitimi ile ilgili bir takım düzenlemeler yapılmıştır.

Milli Eğitim Mevzuatında ve Yönetmeliklerinde İnsan Hakları Eğitimi:

İnsan Hakları eğitimi, uluslararası sözleşme ve belgelerin yanı sıra, Milli Eğitim mevzuatında öngörülen kurallar gereği olarak da devletin yerine getirmesi gereken bir görevdir. Milli Eğitim Temel Kanunu ile bazı yönetmeliklerde, doğrudan doğruya ya da dolaylı biçimde insan hakları eğitimine ilişkin kurallar yer almaktadır(Yılmaz, 2000: 56).

14 Haziran 1973 gün ve 173/9 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun 2. maddesi, Türk Milletinin tüm bireylerinin yetiştirilmesinde öngörülen genel amaçları saptamıştır.

Eğitim ve ğretim sisteminin düzenlenmesinde temel alınması öngörülen bu amaçların ikisinde insan haklarından söz edilmektedir(Yılmaz, 2000: 24).

Yasanın 16 Haziran 1983 gün ve 2842 sayılı kararla değiştirilen 2. maddesinin 1. bendinde Milli Eğitimin amaçlarından birincisi şöyle belirtilmiştir:

"Atatürk ilke ve İnkılaplarına ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, Türk Milletinin, milli, manevi, insani, ahlaki ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan, geliştiren, ailesini, milletini, vatanını seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmektedir.

Maddenin 2.bendinde ise; "Bireylerin çeşitli yönleriyle gelişmiş bir kişiliğe zgr ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne ve insan haklarına saygılı kişiler olarak" yetiştirilmesi öngörülmektedir.

Talim ve Terbiye Kurulunun 10.09.1997 tarih ve 142 sayılı kararıyla MEB İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinin bazı maddelerinin değiştirilmesine dair yönetmelikte ilköğretimin konu ile ilgili amaçları:

i - öğrenciye, Atatürk ilke ve inkılaplarına, T.C Anayasası'na ve demokrasinin ilkelerine uygun olarak haklarını kullanabilme, görevlerini yapabilme ve sorumluluklarını yüklenme bilincini kazandırmak,

ii - öğrenciyi toplum içindeki rollerini yapan, başkaları ile iyi ilişkiler kuran, işbirliği içinde çalışabilen, çevresine uyum sağlayabilen iyi ve mutlu bir vatandaş olarak yetiştirmek,

iii - öğrencilere fert ve toplum meselelerini tanıma, çözüm arama alışkanlığı kazandırmak olarak verilmiştir.

İlköğretim yönetmeliğinin, öğrencilere haklarını kullanma bilinci kazandırma amacı taşıdığı görülmektedir. Türk Milli Eğitiminin Temel İlkelerinden; "Demokrasi Eğitimi" ilkesinde insan hakları eğitiminden bahsedilmektedir. Bu ilkede, insan hakları "Güçlü, istikrarlı, hr ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim

alışmalarında ğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir Şekilde meydan verilmez" Şeklinde belirtilmektedir.

İlköğretim 7 Ve 8. Sınıf Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Genel Amaçları:

25/06/1998 tarihinde yayınlanan 2490 sayılı Tebliğler Dergisinde ilköğretim 7 ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının genel amaçları aşağıdaki Şekilde belirtilmiştir:

1. Bireyin, toplum içinde yaşaması gereğini bilir.
2. Toplum hayatında sevgi, saygı, hoşgörünün önemini bilir.
3. Atatürk'ün temel hak ve özgürlüklere verdiği önemi bilir.
4. Kendine ve başkasına tanınan hakların farkında olur.
5. Toplum içinde kendi payına düşen görev ve sorumlulukları yerine getirme alışkanlığı kazanır.
6. Vatandaş olma bilinci kazanır.(<http://www.ttkb.meb.gov.tr./ogretmen/models.>)

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde, “İlköğretim Okullarındaki Vatandaşlık ve İnsan Hakları Programının uygulanışına ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini saptayarak programla ilgili öneriler geliştirmek” amacıyla hazırlanan araştırmanın modeli, örnekleme, veri toplama aracı ve verilerin analizinde kullanılan yöntem ve teknikler hakkında açıklamalara yer verilmiştir.

Araştırma Modeli:

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tarama modeli biçiminde desenlenmiş ve araştırma verileri nitel araştırma yöntemlerinin temel veri toplama tekniklerinden olan görüşme tekniği yoluyla elde edilmiştir.

Nitel araştırma yöntemlerinde, nicel yaklaşım ile desenlenen araştırmalardan farklı olarak sayısal bulgulardan çok olay ve olguların doğal ortamında, olduğu gibi resmedildiği betimleyici ifadelerden yararlanır. Araştırmacı aynı zamanda katılımcı bir role sahip olduğu nitel araştırma yaklaşımında, olay ve olguları mutlak nesnellik hedefi gütmeyen ve araştırmanın doğrallığına zarar vermeyecek biçimde veri kaynağı ile doğrudan etkileşime giren kişidir.

Veri Toplama Aracı:

Gerçekleştirilen bu çalışmada verilerinin toplanması amacıyla nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan “görüşme” tekniğinden yararlanılmıştır.

Çalışmada araştırmacı her bir katılımcı ile birer yapılandırılmamış görüşme gerçekleştirmiştir. Araştırmacının “İlköğretim Okullarındaki Vatandaşlık ve İnsan Hakları Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerini Saptayarak Programla İlgili Önerilerini” ortaya koymayı amaçladığı çalışmada verilerin elde edilebilmesi için araştırmacı tarafından toplam on bir soruluk bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu katılımcılara uygulanmadan önce araştırmacı tarafından uzman görüşüne sunulmuş, daha sonra uzman görüşleri doğrultusunda forma son hali verilmiştir.

Görüşmeler herbir katılımcı ile birebir gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından öncelikle her bir katılımcıdan görüşme için gerekli izin alınmış, ardından yine herbir katılımcının belirlediği tarih, saat ve yerde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler aynı zamanda ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Görüşme sırasında görüşülen kişilere siz diye hitap edilmiş, diğer yanda araştırma raporunun bulgular ve yorumlar bölümünde her katılımcı isim ve soy isimlerinin ilk harfleri biçiminde kodlanmıştır.

Araştırmada kullanılan on soru genel hatlarıyla “İlköğretim Okullarında Okutulan Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Uygulanışında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin;

1. Hedefler boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerini,
2. İçerik boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerini,
3. Öğrenme-öğretme süreci boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerini,
4. Değerlendirme boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerini,
5. Öğrenme-öğretme sürecinde kullanılan araç-gereç ve yöntemleri belirlenmesini kapsamaktadır.

Görüşme formu ekler kısmında sunulmaktadır.

Evren ve Örneklem:

Araştırmanın katılımcılarını 2006-2007 eğitim-öğretim yılında, Edirne İli Merkez İlçesi’nde ilköğretim okullarında görev yapan Sosyal Bilgiler öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayalı olması nedeniyle söz konusu ilköğretim okullarında görev yapmakta olan 36 sayıda Sosyal Bilgiler öğretmeninden 19’ u araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması:

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde nitel araştırma yöntemlerinde verilerin analiz edilmesinde kullanılan betimsel analiz yaklaşımından yararlanılmıştır. Betimsel analiz bir araştırmanın kavramsal ve kuramsal temelini belirgin olduğu durumlarda uygulanabilen bir çözümleme yaklaşımıdır. Verilerin betimsel analizinde izlenen adımları şu şekilde sıralamak olanaklıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2000):

1. *Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma:* Katılımcılar ile gerçekleştirilen ve ses kaydı yapılan yapılandırılmamış görüşmeler öncelikle yazıya dökülmüştür. Yazıya dökülen ham veriler, tutarlılığının değerlendirilmesi amacıyla bir uzmana verilmiştir. Uzman değerlendirmesi sonucu ham verilerin tutarlılığı konusunda uzman ile görüş birliğine varılmıştır.
2. *Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi:* Betimsel analizin diğer aşaması olan bu aşamada daha önceden elde edilen veriler okunup ve düzenlenmiştir. Verilerin tanımlama amacıyla ile seçimi, anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya getirilmesi gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada veriler incelenerek araştırma soruları çerçevesinde temalar belirlenmiştir. Ardından bu temalardan yararlanılarak bir “Görüşme Kodlama Anahtarı” kayıt formu oluşturulmuştur. Bu aşamada kodlama anahtarına son halinin verilmesi için uzman ile bir araya gelinerek veriler incelenmiş ve kodlama anahtara son şekli verilmiştir.
3. *Bulguların tanımlanması:* Bu aşamada düzenlenen veriler tanımlanmış ve gerekli yerlerde görüşülen kişilerden doğrudan alıntılar ile desteklenmiştir.
4. *Bulguların yorumlanması:* Bu aşamada tanımlanan bulguların, ilişkilendirilmesi ve açıklanması işlemi gerçekleştirilmiştir.

Araştırma soruları çerçevesinde belirlenen temalardan yararlanarak oluşturulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Değerlendirilmesi ile İlgili Görüşme Formu Kodlama Anahtarı aşağıda verilmiştir.

**Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Değerlendirilmesi ile İlgili
Görüşme Formu Kodlama Anahtarı**

1. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında hedefler boyutunda karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
  - Hedeflerin davranış sayısı olarak yüklü olması
  - İçeriği yetiştirmede ders saatinin yetersiz olması

2. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında hedefler boyutlarında karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir?
  - Hedef sayısı azaltılmalı ve buna bağlı olarak davranış sayısı azaltılmalı
  - Ders saati sayısının artırılması

3. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında içerik boyutunda karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
  - İçerikte soyut kavramlar çok fazla
  - İçerikte tekrara çok yer verilmesi
  - İçeriğin çok yoğun olması ve öğrenci seviyesinin üzerinde olması

4. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında içerik boyutunda karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir?
  - İçerik öğrenci seviyesine uygun olarak hazırlanmalı
  - İçeriğin somutlaştırılması
  - İçeriğin sadeleştirilmesi
  - Tekrarlar önlenmeli
  - Yaşanmış olaylardan örnekler verilmesi
  - Örneklerin öğrencilerin günlük hayatlarından seçilmesi

5. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında öğrenme-öğretme süreci boyutunda hangi yöntemleri kullanıyorsunuz?
  - Düz anlatım
  - Soru- cevap
  - Tartışma

- Drama
  - Kubaşık öğrenme
6. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında öğrenme öğretme süreci boyutunda hangi araçları kullanıyorsunuz?
- Televizyon
  - Tepegöz
  - Gazete
  - Dergi
  - Kitap
7. İlköğretim Okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında öğrenme-öğretme süreci boyutlarında karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
- a. Ezbere dayalı ders işleniyor olması
  - b. Görsel materyallerden çok fazla yararlanılmış olmaması
8. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının uygulamasında öğrenme öğretme süreci boyutunda karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir?
- Öğretmenlere yönelik seminerler düzenlenmesi
  - Ezbere dayalı öğretim yapılmaması için daha sık örnek olaylara yer verilmesi
  - Sınıf içi tartışmalara yer verilmesi
9. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde öğrenci değerlendirmelerinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
- Ezber nedeniyle değerlendirmenin sağlıklı yapılması
  - Konuların kısa zamanda unutulması
10. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde öğrenci değerlendirmelerinde karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir ?
- Değerlendirmelerin nesnel olması
  - Öğrencinin seviyesine uygun sorular hazırlanması
  - Farklı ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin kullanılması

Verilerin Geçerliliği ve Güvenirliği:

Son hali verilen görüŖme kodlama anahtarı bir uzmana verilerek araŖtırmacı ve uzman birbirilerinden bağımsız bir biçimde kodlama anahtarını verilere dayalı olarak kodlamıŖtır. Her bir tema için gerekleŖtirilen bu iŖaretlemeler sonucu araŖtırmacı ve uzman arasında;

$$\text{Güvenirlik} = \text{Görüş Birliği} / \text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}$$

formülünden faydalanılarak kodlama formunun güvenirlik alıŖması gerekleŖtirilmiŖtir. GörüŖme formunda 11 sorudan 10 sorunun güvenirlik katsayısı hesaplanmıŖtır. 11 soru olan “*Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders Programı ile ilgili belirtmek istediğiniz başka bir görüŖünüz var mı?*” güvenirlik hesaplamasına dahil edilmemiŖtir. Alt problemler belirlenirken sorunlar ve öneriler belirlenmeye alıŖıldıđı için 11. soru sadece görüŖ almaya yönelik olduğundan bu nedenle güvenirlik hesaplamasına eklenmemiŖtir. Tablo 1 de güvenirlik katsayıları sunulmaktadır:

Tablo 1: Güvenirlik Katsayıları Tablosu

Soru No	Yüzde (%)
1	89
2	84
3	91
4	89
5	87
6	88
7	89
8	84
9	92
10	84
Genel	88

Nitel araŖtırma yöntemlerinde araŖtırmanın geçerlik ve güvenirliğinin sağlanabilmesi için birtakım stratejilerden faydalanılır. Nitel araŖtırma yöntemleri ile gerekleŖtirilen alıŖmalarda bulguların herhangi bir evrene genellenmesi ve tam bir nesnellieğe ulaşma kaygısı güdülmemiŖinden bu stratejiler diğer araŖtırma yaklaşımlarına göre bir takım farklılıklar göstermektedir.

Gerçekleştirilen bu araştırmada geçerlik ve güvenirliğin sağlanabilmesi amacıyla araştırmacı tarafından başvurulan stratejiler şöyle sıralanabilir:

- Araştırmada gerekli alan-yazın taraması yapılmıştır.
- Görüşme formunun hazırlanışı sırasında uzman kanısına başvurulmuştur.
- Katılımcılar gönüllülük esasına göre şeilmiştir.
- Elde edilen veriler açıklanmış ve betimlenmiştir.
- Sonuçların inandırıcılığı açısından katılımcı onayına başvurulmuştur.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

İlköğretim okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Programının uygulanışına ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı çalışmanın bu bölümünde yapılandırılmamış görüşme yoluyla toplanan ve betimsel analiz tekniği ile çözümlenen verilere ait bulgulara yer verilmiştir.

1. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında hedefler boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? alt problemine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:

Öğretmenler ile gerçekleştirilen görüşme sonrası elde edilen veriler doğrultusunda öğretmenlerin 7. ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışın da hedefler boyutunda birtakım sorunlar ile karşılaştıkları görülmüştür. Oluşturulan temalar çerçevesinde karşılaşılan sorunlar ve frekansları tablo 2 de sıralanmaktadır:

Tablo 2 : Öğretmenlerin Hedefler Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekans Dağılım Tablosu

Öğretmenlerin Hedefler Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekansları	f (%)
Hedeflerin davranış sayısı olarak yüklü olması	94.47
İçeriği yetiştirmede ders saatinin yetersiz olması	84.21

Görüşme yapılan öğretmenlerin % 94.47'si hedefler boyutunda karşılaştıkları sorun olarak hedeflerin davranış sayısı olarak yüklü olduğunu belirtmişlerdir. Öncelikle 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde öğrencilere kazandırılması gereken davranış sayısının 145 olması ve ayrıca 1 hedefte 25 davranışın bulunması öğretmenlerin bu görüşünü destekler nitelikte olup, aynı zamanda bu durumun somut bir göstergesidir. İçeriği yetiştirmede ders saatinin yetersiz olmasını ise öğretmenlerin % 84.21 sorun olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Söz konusu ders için eğitim programı içerisinde haftalık olarak ayrılan ders saati sayısının 1 saat olması nedeniyle öğretmenler planlanan hedeflere ulaşmak

için yetersiz kaldıklarını belirtmişlerdir. Özellikle 8.sınıf programında, ders saatinin yetersiz olması nedeniyle planlanan hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının belirlenmesi için; öğrencilerden alınması gereken dönütlerin yeterince alınmasını da zorlaştırdığını belirtmektedirler.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin ilköğretim 7. ve 8. sınıflarda haftada 1 saat olması ve bunun sonucu olarak da dersin hedeflerine ulaşılmasında yetersiz kaldığı görüşüne ek olarak öğretmenler, haftalık ders saati sayısının 2 saate çıkartılması durumunda konuların tamamının öğrencilere verilebileceğini ve planlanan tüm davranışların öğrencilere kazandırılabilceğini vurgulamaktadırlar. Görüşme yapılan öğretmenlerin hedefler boyutunda karşılaştıkları sorunlara ait çözüm önerilerinde ise konuların daha basit olarak hazırlanması gerektiği belirtilmektedir. Öğretmenlerin konu ile ilgili görüşlerinden iki alıntı aşağıda yer almaktadır.

“7. ve 8. sınıf vatandaşlık ve insan hakları eğitimi dersinin hedefleri çok yüklü. Bu hedeflere ulaşmak için verilen ders saati içerisinde yetersiz kalabiliyor. Özellikle 8. sınıfta hedeflere ulaşıp ulaşılmadığı konusunda dönüt almak zorlaşıyor. Çünkü konular daha çok soyut düşünmeye yönelik. Bir ders saati az geliyor.” [HB]

“8. sınıf hedefler çok yüklü. Konular yetişmiyor. Davranış sayısı 145, bir hedefte 25 davranış var. Davranış çok yüklü. Konular yetişmiyor.” [YB]

Ders için belirlenen hedefler boyutunda yaşanan tüm bu sorunların aşılabilmesine yönelik olarak görüşme yapılan öğretmenlerin çalışmayla ilgili çeşitli önerileri bulunmaktadır. Görüşme sonucu bu sorunlara ait oluşturulan temalar çerçevesinde karşılaşılan öneriler ve frekansları tablo 3 de sıralanmaktadır:

Tablo 3 : Öğretmenlerin Hedefler Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Ait Önerileri ve Frekans Dağılım Tablosu.

Öğretmenlerin Hedefler Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Ait Önerileri ve Frekansları	f (%)
Ders saati sayısının arttırılması	89.47
Hedef sayısı azaltılmalı ve buna bağlı olarak davranış sayısı azaltılmalı	78.94

Görüşme yapılan öğretmenlerin % 89.47'nin ders saati sayısının arttırılmasının hedefler boyutunda karşılaşılan sorunlara çözüm olacağı görüşünde olduğu belirlenmiştir

Öğretmenler hedef sayısının ve buna bağlı olarak davranış sayısının çok ve yüklü olması ve bu durumun konuların yetişmesine olanak vermemekte olduğu görüşlerinin yanı sıra, İlköğretim 7. ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin haftada 1 saat olan ders saatinin arttırılarak ve buna paralel olarak davranış sayısını azaltarak bu sorunun çözüme kavuşabileceğini belirtmişlerdir. Bu görüşe katılan öğretmenlerin oranı ise % 78.94 olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin konu ile ilgili görüşlerinden bir alıntı aşağıda yer almaktadır.

“Hedefler sayısı daha azaltılabilir. Verilen bir ders saati bu hedefleri gerçekleştirmek için yeterli değildir.” [YB]

Görüşmeye katılan öğretmenler hedeflerin davranış sayısı olarak yüklü olmasını sorun olarak görmekteyiz. Fakat ders saati sayısının yetersiz olması buna neden olarak gösterilebilir. Çünkü çözüm önerilerinde bu soruna ders saati sayısının arttırılması çözüm önerisi olarak görülmektedir. Hedef sayısı azaltılmalı buna bağlı olarak davranış sayısı azaltılmalı çözüm önerisi, ders saati sayısının yetersiz olmasına göre daha düşük oranda önerilmiştir.

2. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında içerik boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? alt problemlerine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:

Görüşme yapılan öğretmenler 7. ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında içerik boyutunda çeşitli sorunlar ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu boyutta görüşme verileri sonucu oluşturulan temalar çerçevesinde karşılaşılan sorunlar ve frekansları tablo 4 de sıralanmaktadır:

Tablo 4 : Öğretmenlerin İçerik Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekans Dağılım Tablosu

Öğretmenlerin İçerik Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekansları	f (%)
İçeriğin çok yoğun olması ve öğrenci seviyesinin üzerinde olması	94.73
İçerikte soyut kavramlar çok fazla	89.47
İçerikte tekrara çok yer verilmesi	84.21

Görüşmeye katılan öğretmenlerin % 94.73'ü içerik boyutunda karşılaştıkları sorunlardan içeriğin çok yoğun olması ve öğrenci seviyesinin üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. İçerikte soyut kavramlar çok fazla görüşünü belirten öğretmenlerin oranı ise % 89.47'dir. Görüşmeye katılan öğretmenlerin % 84.21 ise içerikte tekrara çok yer verildiğini belirtmişlerdir.

İçeriğin genel olarak soyut düşünmeye yönelik olması ve İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerin bilişsel gelişim düzeylerinin üzerinde ele alınması, konuların öğrenciler tarafından anlaşılmasını zorlaştırmakta olduğu da öğretmenlerin ortak bir görüşü olarak dile getirilmiştir. İçerikteki tekrarların fazla olmasının, öğrenciler üzerinde öğrenmeye karşı olumsuz tutumlara neden olduğu ve öğrencilerin derse motive olmakta sorunlar yaşadıkları görüşme yapılan öğretmenlerin üzerinde durdukları diğer bir konudur. Konu tekrarlarının fazla oluşu nedeniyle öğrencilerin dersi dikkatli bir şekilde dinlemedikleri ve konuya karşı ilgilerinin azaldığı bir başka görüş olarak ifade edilmiştir.

Ders kapsamında işlenen konuların soyut olması nedeniyle öğrenciler konuları anlamakta zorlanmakta olduğu ve bu durumun öğrencilerin konuları öğrenmelerinden çok onları ezberlemeye yönelttiği belirtilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da ezberin fazla olması, öğrencilerin bilişsel yeterliklerini oluşturma anlamında zorluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders konularında çok fazla tekrarın olması içerik boyutunda karşılaşılan bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersinde konuların çok yüklü olduğu ve 8. sınıf öğrencilerin seviyesine uygun olmadığı öğretmenler tarafından vurgulanmaktadır. Ayrıca konuların öğrenci seviyesine uygun olmadığı, öğrenci seviyesinin çok üstünde ve hatta lise seviyesinde olduğu öğretmenler tarafından dile getirilmektedir. Öğretmenler İlköğretim 7. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları

dersinin ilk ünitesi olan Ortak Miras da çok fazla tekrara yer verilmiş olduğunu ve ayrıca İnsan Hakları ünitesinin ise öğrencilerin seviyesinin üzerinde olduğunu belirtmişlerdir. İçerik boyutunda karşılaşılan sorunlar ile ilgili olarak öğretmenlerden alınan görüşlerden bir tanesi aşağıda yer almaktadır:

“Çok fazla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından görsel materyal hazırlanmamıştır. Daha çok ezbere ders işleniyor. Eğer öğretmen gerçekten bu dersin önemli olduğunu düşünüyorsa kendi çabalarıyla dersi daha eğlenceli hale getirmek için çaba sarf etmektedir. Ders saati yetersiz olduğu için konular çok yüzeysel geçilebiliyor.” [EB]

İçerik boyutunda yaşanan sorunların aşılabilmesine yönelik olarak görüşme yapılan öğretmenlerin konu ile ilgili çeşitli önerileri bulunmaktadır. Öğretmen önerileri ve frekansları Tablo 5 de sıralanmaktadır:

Tablo 5 : Öğretmenlerin İçerik Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Önerileri ve Frekans Dağılımları Tablosu:

Öğretmenlerin İçerik Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Önerileri ve Frekansları	f (%)
İçerik öğrenci seviyesine uygun olarak hazırlanmalı	94.73
İçeriğin sadeleştirilmesi	94.73
İçeriğin somutlaştırılması	89.47
Tekrarlar önlenmeli	84.21
Örneklerin öğrencilerin günlük hayatlarından seçilmesi	84.21

Tablo incelendiğinde içerik öğrenci seviyesine uygun olarak hazırlanmalı görüşü öğretmenlerin % 94.73 ile en fazla önerdikleri görüş olarak belirlenmiştir. İçeriğin yoğun olması ve öğrencilerin bu yoğunluk nedeniyle sorunlar yaşamasına çözüm önerileri ise % 94.73 oranı ile içeriğin sadeleştirilmesi olmuştur.

İlköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerin bilişsel gelişim ve düşünce seviyesine uygun olarak soyut kavramlardan çok, somut yaşanmış olaylarla örneklendirilerek verilmesinin daha uygun olacağını belirtilmektedir. Bu görüşe katılan görüşme yapılan öğretmenlerin oranı ise % 89.47 olarak belirlenmiştir.

Tekrarlardan çok öğrencilerin anlayacağı seviyede, daha somut bir biçimde konuların örneklendirilmesinin başarıyı arttıracığı belirtilmektedir. Görüşme yapılan öğretmenlerin % 84.21'nin bu görüşte olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, bu duruma çözüm olarak tekrarların azaltılması ve konular arasında bütünlük sağlanmasının önemini vurgulamaktadırlar. Örneklerin öğrencilerin günlük hayatlarından seçilmesinin görüşme yapılan öğretmenlerin % 84.21'nin önerisi olarak belirlenmiştir. İçerik boyutunda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik öğretmen görüşlerinden bir alıntı aşağıda yer almaktadır:

“Özellikle 8. sınıfta içerik bakımından çok yüklü, konular daha anlaşılır ve daha basitleştirilerek hazırlanmalı. 7. sınıfın ilk ünitesi olan ortak miras’da çok fazla tekrara yer verilmiştir. İnsan hakları ünitesinde, insan haklarının gelişim sürecini anlatırken daha basit ve yaşanmış örnek olaylarla bağlantı kurulduğunda daha iyi anlaşılacağına inanıyorum. Konular çok fazla ezbere dayalı olduğu için öğrencilerin gözünü korkutabiliyor.” [NS

Görüşmeye katılan öğretmenlerin içerik boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine yukarıda yer verilmiştir. İçeriğin çok yoğun olması ve öğrenci seviyesinin üzerinde olması öğretmenlerin en fazla belirttikleri sorun olarak görülmektedir. İçerikte soyut kavramların fazla olması ve tekrarların çok olması öğretmenlerin gördüğü diğer sorunlar olarak belirlenmiştir. Çözüm önerilerinde içeriğin öğrenci seviyesine uygun olarak hazırlanması öğretmenlerin en fazla önerdikleri çözüm önerisi olarak görülmektedir. İçerik, sadeleştirilip somutlaştırılırsa öğrencilerin içeriği anlamaları daha kolay olur. İçerikte soyut kavramların olması öğrenmeyi etkilemekte buna bağlı olarak örnek vermekte öğretmenler zorluklar yaşamaktadır. Tekrarlara sıklıkla yer verilmiş olması öğrencinin ders saati içerisinde dikkatinin dağılmasına ve öğrencilerin sıkılmasına neden olmaktadır. İçerikte soyut kavramların olması öğrenciyi ezbere yöneltmekte ve günlük yaşamla ilişki kurulmasını zorlaştırmaktadır.

3. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? Alt problemine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:

Öğretmenler ile gerçekleştirilen görüşme sonrası elde edilen veriler doğrultusunda öğretmenlerin 7. ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda çeşitli sorunlar ile karşılaştıkları belirtilmiştir. Oluşturulan temalar çerçevesinde karşılaşılan bu sorunlar ve frekansları Tablo 6 da sıralanmaktadır:

Tablo 6 : Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekans Dağılımları Tablosu:

Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekansları	f (%)
Ezbere dayalı ders işleniyor olması	89.47
Görsel materyallerden çok fazla yararlanılmış olmaması	89.47

İçeriğin çok fazla ezbere yönelik olması ve bu ezberlerden dolayı öğrencilerin çabuk sıkılmakta olduğu ve dikkatlerinin dağıldığı öğretmenlerin üzerinde durduğu sorun olarak belirlenmiştir. Bu görüşe katılan görüşme yapılan öğretmenlerin oranı % 89.47 olarak belirlenmiştir. Görüşme yapılan Öğretmenlerin % 89.47'si ders içeriğinin hazırlanmasında görsel materyallerden çok fazla yararlanılmadığını belirtmektedirler. Daha çok ezbere dayalı ders işlendiği için araç-gereç kullanımının sınırlı kaldığı vurgulanmaktadır. Öğretmenler dersin daha eğlenceli ve ilgi çekici bir hale getirilmesi amacıyla, öğrencilerden işlenen konular ile ilgili dergi ve gazete haberlerini takip etmelerini ve sınıfa getirmelerini istemektedirler. Öğretmenler konu ile ilgili televizyon haberlerinden örnekler vererek konuların işlenmesi sırasında öğrencilerin soyut düşüncelerini sağlanmaya çalışılmaktadır.

Öğrenme öğretme sürecinde karşılaşılan sorunların aşılabilesine yönelik olarak öğretmenlerin ifade ettikleri çözüm önerileri ve frekans dağılımlarını tablo 7 de sıralanmaktadır.

Tablo 7 : Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri ve Frekansları Tablosu:

Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri ve Frekansları	f (%)
Ezbere dayalı öğretim yapılmaması için daha sık örnek olaylara yer verilmesi	89.47
Öğretmenlere yönelik seminerler düzenlenmesi	84.21
Sınıf içi tartışmalara yer verilmesi	78.94

Görüşme yapılan öğretmenlerin öğrenme öğretme süreci boyutunda karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerileri ise daha çok ezbere dayalı öğretim yapılmaması için daha sık örnek olaylara yer verilmesinin bu soruna çözüm olacağı belirlenmiştir. Örnek olaylar günlük yaşamdan seçilirse öğrencilerin içeriği anlamaları daha kolaylaşacağı öğretmenler tarafından vurgulanmaktadır. Görüşme yapılan öğretmenlerden bu görüşe katılanların oranı ise %89.47 olarak belirlenmiştir.

Görüşme yapılan öğretmenlerin % 84.21'nin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin işlenişine yönelik olarak seminerler düzenlenmesini istemelerindeki temel neden ise konuların soyut olarak içerikte yer alması olduğu belirlenmiştir.

Seminerlerde öğrenme öğretme sürecinde öğrenciye içeriğin nasıl ve ne şekilde verilmesi gerektiği, sınıf içi tartışmaların ne düzeyde ve ne kadar sıklıkta tekrarlanması gerektiği anlatılırsa dersin daha verimli işleneceği görüşmeye katılan öğretmenlerin % 78.94 nün görüşü olarak belirlenmiştir.

Öğrenme öğretme süreci boyutunda öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine yönelik öğretmen görüşlerinden bir alıntı aşağıda yer almaktadır:

“Bu konuda öğretmenlere de dersin içeriği ve öğrenme öğretme konularında çeşitli seminer programları düzenlemeli, konular daha sadeleştirilmeli, ezberden kaçınıp günlük hayatla bağdaştırılmalı, örnek olayla ve etkinlikler çoğaltılmalı. Tartışma konusu veya düşünelim bölümleri oluşturulmalı. Konuların içeriğine göre sınıfımıza konuklar çağrılabilir yada çeşitli yerlere ziyaretlere gidilebilir.” [FG]

Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine yukarıda yer verilmiştir. Öğretmenlerin ezbere ders işleniyor olmasını ve görsel materyallerden çok fazla yararlanılmamasını sorun olarak belirtmişlerdir. Ezbere ders işleniyor olması içerikte soyut kavramların sıklıkla yer alması ile ilgilidir. İçerik ile ilgili araç-gereç kullanımı sınırlı kalmakta, öğretmenler bu konuda zorluklar yaşamaktadır.

a) Öğretmenlerin ilköğretim okullarında okutulan vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda kullandıkları yöntemler nelerdir?

Öğretmenler ile gerçekleştirilen görüşme sonrası elde edilen veriler doğrultusunda öğretmenlerin 7. ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında kullandıkları yöntemler ve frekans dağılımları tablo 8 de sunulmaktadır.

Tablo 8 : Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Kullandıkları Yöntemler ve Frekans Dağılımları Tablosu

Yöntem	Frekans (%)
Düz anlatım	100
Soru- cevap	89.47
Tartışma	84.21
Kubaşık öğrenme	84.21
Drama	78.94

Görüşmeye katılan öğretmenlerin % 100'ü düz anlatım yöntemini kullandıklarını belirtmişlerdir. Soru- cevap yöntemini kullanan öğretmenlerin oranı %89.47 olarak, tartışma ve kubaşık öğrenme yöntemini kullanan öğretmenlerin oranının ise %84.21 ile eşit olduğu belirlenmiştir. Drama yöntemini kullanan görüşmeye katılan öğretmenlerin oranı ise % 78.94 olarak belirlenmiştir.

Öğretmenler 7. ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin işlenişinde genellikle düz anlatım yöntemini kullandıklarını belirtmektedirler. Soru cevap yöntemi de

öğretmenlerin tercih ettiği bir öğretim yöntemi olmakla beraber, öğrencilere işlenen konuları ödevlendirip, anlattırmak ve sınıf içinde öğrencilerin tartışarak konuyu işlemek öğretmenler tarafından uygulanan diğer bir yöntem olarak belirtilmektedir. Sınıf içi tartışma ortamı sağlanarak öğrencilerin etkin katılımı ile hedef davranışların kazandırılması daha etkinleştirilip ve kolaylaştırılabilir. Kubaşık öğrenme ve drama yöntemi de konuların işlenişinde öğretmenler tarafından kullanılan öğrenme öğretme yöntemleri olarak ifade edilmektedir. Öğretmenlerin dersin işlenişinde kullandıkları yöntemlere ilişkin görüşlerinden bir tanesi aşağıda yer almaktadır:

“Dersi işlerken en çok anlatımı kullanıyorum. Tartışma, soru-cevap ve konuları çocuklara okutmayı kullanıyorum.” [FG]

b) Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında öğrenme öğretme süreci boyutunda kullanılan araçlara yönelik elde edilen bulgular:

Öğrenme-öğretme süreci boyutunda katılımcıların çeşitli araçlardan faydalandıklarını belirtmişlerdir. Kullanılan bu araçlar Tablo 9 da sunulmaktadır.

Tablo 9 : Öğretmenlerin Öğrenme Öğretme Süreci Boyutunda Kullandıkları Araçlar ve Frekans Dağılımları Tablosu

Araç	Frekans (%)
Kitap	100
Gazete	89.47
Dergi	89.47
Tepegöz	84.21
Televizyon	78.94

Görüşmeye katılan öğretmenlerin % 100 ü Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersini işlerken ders kitabını kullandığını belirtmiştir. Gazete ve dergiyi ders işlerken kullanan öğretmenlerin oranı % 89.47 ile eşit oranda olduğu belirlenmiştir. Tepegöz kullanan öğretmenlerin oranı % 84.21, televizyondan yararlanan öğretmenlerin oranı ise % 78.94 ile en düşük oranda olduğu belirlenmiştir.

Öğretmenler dersi işlerken temel olarak Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders kitabını kullandıklarını belirtmişlerdir. İşlenen konu ile ilgili olan gazete ve dergi haberlerinin sınıfa getirilerek öğrencilere gösterilmekte olduğu, aynı zamanda derslerin işlenişinde tepegöz' den de faydalandığı belirtilmektedir. Öğretmenlerin öğrencilerden konu ile ilgili televizyon haberlerini izlemelerini ve bu haberlerden örnekler vermelerini istediklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin kullandıkları araçlara ilişkin görüşlerinden bir tanesi aşağıda yer almaktadır:

“Ders kitabı, gazete, dergi, televizyon haberleri, sosyal bilgiler kitabı, özellikle 7. sınıfta insan hakları ünitesinde Avrupa’da yenilikler ünitesi ile bağlantı kurulabilir.” [SS]

4. Öğretmenlerin İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinde öğrenci değerlendirme boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir? Alt problemlerine dayalı öğretmen görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlar:

Öğretmenler ile gerçekleştirilen görüşme sonrası elde edilen veriler doğrultusunda öğretmenlerin 7. ve 8. sınıf Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programının uygulanışında değerlendirme süreci boyutunda çeşitli sorunlar ile karşılaştıkları görülmüştür. Oluşturulan temalar çerçevesinde karşılaşılan bu sorunlar ve frekansları tablo 10 da sıralanmaktadır:

Tablo 10 : Öğretmenlerin Değerlendirme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekans Dağılımları Tablosu

Öğretmenlerin Değerlendirme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlar ve Frekansları	f (%)
Ezber nedeniyle değerlendirmenin sağlıklı yapılması	94.73
Konuların kısa zamanda unutulması	89.47

Görüşme yapılan öğretmenlerin % 94.73’ü, ders konularının öğrenilmesinde çok fazla ezberin olması nedeniyle yapılan değerlendirmelerin sağlıklı olmadığını belirtmektedirler. Bu duruma paralel olarak öğrenmede kalıcılığın elde edilememesinin bir sorun teşkil ettiğini belirten öğretmenlerin oranı ise % 89.47 olarak belirlenmiştir. Öğretmenler değerlendirmelerde basit, her öğrencinin anlayabileceği ve kapasitesine uygun yazılı sınav, çoktan seçmeli testler, boşluk doldurma ve doğru- yanlış türünde sorular hazırladıklarını

belirtmişlerdir. Öğretmenlerin dersin işlenişinde değerlendirme boyutunda karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşlerinden bir tanesi aşağıda yer almaktadır:

“Değerlendirme sürecinde çok fazla ezberle karşılaşıyoruz. Yapılan değerlendirmeler çok kalıcı olmamakta ve belli bir zaman diliminde unutulmakta. Değerlendirmelerde elimizden geldiğince basit, her öğrencinin kapasitesine uygun klasik yazılı, çoktan seçmeli, boşluk doldurma ve doğru-yanlış türünde sorular hazırlıyoruz.” [HB]

Değerlendirme konusunda karşılaşılan sorunların çözülebilmesine yönelik olarak öğretmenlerin ortaya koyduğu önerileri ve frekans dağılımları Tablo 11 de sıralanmaktadır:

Tablo 11 : Öğretmenlerin Değerlendirme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri ve Frekans Dağılımları Tablosu

Öğretmenlerin Değerlendirme Süreci Boyutunda Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri ve Frekansları	f (%)
Değerlendirmelerin nesnel olması	89.47
Öğrencinin seviyesine uygun sorular hazırlanması	84.21
Farklı ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin kullanılması	78.94

Görüşmeye katılan öğretmenlerin % 89.47’si değerlendirmelerin nesnel olabilmesi için sağlıklı değerlendirmenin gerekli olduğunu belirtmiştir. Öğretmenlerin % 84.21’i ise konuların soyut olması ve öğrenci seviyesinin üzerinde içerik nedeniyle değerlendirmelerde yaşanan sorunlar olduğunu belirtmektedir. Öğretmenlerin % 78.94’ü farklı ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin kullanılmasının değerlendirmede karşılaşılan sorunlara çözüm olacağı görüşünü belirtmişlerdir.

Değerlendirme boyutunda öğretmenler ezber nedeniyle sağlıklı değerlendirme yapamadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin içeriği anlamda yaşadıkları sorunlar nedeniyle içeriği öğrenme yerine ezberlemeye yönelmektedir. Öğretmenlerin, öğrenme gerçekleşmeyince öğrenci değerlendirmelerinde sorunlarla karşılaşmaları doğaldır. Öğretmenlerin öğrencilerin seviyesine uygun sorular hazırlama ve farklı ölçme ve değerlendirme yöntemleri kullanmalarını gerektirmektedir.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders Programı ile ilgili belirtmek istediğiniz başka bir görüşünüz var mı? Görüşme formunda 11. soru olarak görüşme yapılan öğretmenlere yöneltilmiştir. Ancak bu soruya üç öğretmen görüş bildirmiştir ve bu üç öğretmenin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

“Bu ders 2007-2008 öğretim yılında okutulmayacak o nedenle ne desem anlamsız, keşke kaldırılmasaydı.”(Y.B.)

“Önümüzdeki sene bu ders liselerde okutulacak bence daha faydalı olur.”(N.S.)

“Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersi öğrenciler için faydalı ders olduğuna inanıyorum. Program daha iyi hazırlanması ve ders saatinin arttırılması daha iyi olur. Sağlıklı bir toplum için insan haklarını bilen ve uygulayan bireylerin yetişmesi için bu dersin önemli olduğuna inanıyorum.” (H.B.)

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma soruları bağlamında toplanan veriler ve bu verilerden elde edilen bulgular temelinde ulaşılan sonuç ve önerilere yer verilmektedir.

Sonuçlar:

Çağdaş bir vatandaşlık bilincine sahip ve insan haklarına saygılı toplumların oluşturulabilmesi öncelikle ailede ve daha sonra okullarda bireysel temelde ele alınacak eğitim-öğretim yaklaşımları ile olanaklıdır. Bu bağlamda sağlıklı düşünebilen, vatandaşlık ve insan hakları konularında geniş bir bakış açısına sahip bireylerin yetiştirilebilmesi okullarda konu ile ilgili derslerin öğrenci ve öğretmenlerin görüşlerini temel alınarak yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Aile, öğretmenler ve toplumu oluşturan diğer bireylerin öğrencilere model olması, öğrencilerin okullarda edinilen bilgiler doğrultusunda konu ile ilgili olumlu tutuma sahip iyi birer vatandaş ve insan haklarına saygılı bireyler olarak yetişebilmeleri temelinde büyük bir öneme sahiptir.

Günümüzün modern toplumlarında vatandaşlık ve insan hakları eğitimi tarım ve sanayi toplumlarına oranla çok daha büyük bir önem taşımaktadır. Toplumu oluşturan bireylerin çağdaş bir demokrasi bilincine sahip olmaları, toplumsal yaşamda sahip olduğu hak ve yükümlülüklerin farkında ve diğer bireylerle birlikte bir toplum olarak yaşama bilincini kazanması gerekmektedir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ile ilgili bilgi ve tutumların kazandırılması öncelikle ailede başlayan ve daha sonra okullarda devam eden çok yönlü bir süreçtir. Bu bağlamda “İlköğretim Okullarındaki Vatandaşlık Ve İnsan Hakları Eğitimi Programının Uygulanışına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerini Saptayarak Programla İlgili Öneriler Geliştirmek” amacıyla hazırlanan bu araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, “İlköğretim okullarında Vatandaşlık ve İnsan Hakları Programının uygulanışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri nedir?” temel sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda tarama modeli ile gerçekleştirilen çalışmanın katılımcıları amaçlı örneklem yöntemi ile Edirne İli Merkez İlçedeki İlköğretim okullarında görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinden belirlenmiş, araştırma sorusuna yanıt aramak

üzere yapılandırılmamış görüşmeler ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinde yaygın olarak kullanılmakta olan betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Çözümlemede araştırmanın alt problemleri çerçevesinde temalar oluşturulmuş ve bu temalar yardımı ile öğretmenlerin konu ile görüş ve önerileri elde edilmiştir.

Araştırmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitim Programında hedefler, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme konularında bir takım sorunlar yaşadığı ve bu sorunların çözümüne yönelik olarak çeşitli önerileri olduğu görülmüştür. Öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerilerine bulgular ve yorum bölümünde yer verilmiştir. Bu bölümde araştırmacının araştırmanın bulgularıyla ilgili görüşleri yer almaktadır.

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programında yer alan hedeflerin davranış sayısı olarak çok yüklü olması bu hedeflere ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Belirlenen hedef davranışlara ulaşılması ve içeriğin ders sürecinde tamamlanabilmesinde öğretmenlere sağlanan ders saati sayısı yeterli değildir. Ders saati sayısının yetersiz olması öğretmen görüşü olarak belirlenmiştir.

İçerik çok yoğun ve öğrenci seviyesinin üzerindedir. Bununla birlikte içerikte soyut kavramlara çok fazla yer verilmekte ve içerikte tekrarlar çok yer almaktadır. Tekrarların fazla olması ve ders sayısının yetersiz olması ile birlikte içerikte soyut kavramların çok olması öğretmenlerin içeriği yetiştirmesine olanak vermemektedir.

Öğrenme öğretme sürecinde ezbere dayalı ders işlenmektedir. Görsel materyallerden yararlanılmamaktadır. Ezbere ders işleniyor olması ve öğretmenlerin içeriği verirken araç-gereç kullanımında yaşadıkları sorunlar öğrenme öğretme sürecinde öğretmenlerin karşılaştıkları sorun olarak belirlenmiştir.

Değerlendirme sürecinde ezber nedeniyle değerlendirmeler sağlıklı yapılmakta ve bu ezberler nedeniyle konular çabuk unutulmaktadır.

Öneriler:

- Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi ders programında yer alan hedeflerin davranış sayısı olarak yoğun olması öğretmenlerin bu hedef davranışlara ulaşmasını zorlaştırmaktadır. Hedef davranışların azaltılıp yeniden düzenlenmesi ile öğretmenlerin hedefler boyutunda karşılaştıkları sorunlara çözüm olabileceği önerilir. İçeriğin ders sürecinde tamamlanabilmesinde öğretmenlere sağlanan ders saati sayısı yeterli değildir. Demokratik toplumsal yaşam içerisinde büyük öneme sahip Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitiminin toplumu oluşturan bireylere henüz okul sıralarında kazandırılması için ders içeriği ve belirlenen hedeflere ulaşabilme temelinde ders saati sayısı arttırılmalıdır.
- Ders içeriği, hedef sayısının fazlalığı ve ders saati sayısının azlığına da bağlı olarak yoğun ve öğrencilerin bilişsel gelişim seviyelerinin üzerinde ele alınmaktadır. Bu durum içeriğin tam ve gerektiği gibi aktarılamamasına, öğrencilerin bilgi edinmelerinin zorlaştıran ve konu ile ilgili olumlu tutum geliştirmelerini engelleyen bir durum olarak görüle bilinir. Konular işlenirken tekrarlara daha az yer verilmesi ve öğrencilerin bilişsel gelişim seviyelerine uygun bir biçimde somutlaştırılmalıdır.
- Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitiminde bilişsel gelişim sürecine yönelik öğretim etkinliklerinin yanı sıra, çok daha önemli bir boyut olan olumlu tutum geliştirme ön plana alınmalıdır. Bu bağlamda yaşanmış örnek olaylar ve soyut kavramlardansa gerçek modeller ile ders desteklenmelidir.
- Bulgular öğretmenlerin konuları ele alırken farklı yöntem ve teknikleri işe koştuklarını göstermektedir. Bu yöntem ve tekniklerden konuları daha da somutlaştıracak ve öğretimi daha da zenginleştirici olanlarının kullanımına ağırlık verilmelidir.
- Dersin işlenişinde aynı zamanda yine farklı araç ve gereçlerden yararlanıldığı görülmektedir. Bu araç ve gereçlerin seçiminde öğrencilerin öğrenmelerini somutlaştıracak ve onların konu ile ilgili olumlu tutum geliştirmelerine yardımcı olacak olanlar öğretmen tarafından önerilmelidir. Öğretmenler ayrıca televizyon

programları, gazete gibi medyaların seçiminde öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olanları önermeli, bu konuda aileler ile işbirliğine gitmeli.

- Derslerin mevcut şartlar altında daha etkili ve verimli işlenebilmesi amacıyla öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenmeli. Öğretmenler vatandaşlık ve insan hakları konularında öncelikle sınıf ortamında öğrencilerine model olmalıdırlar.
- Konuların ezbere dayalı olması ve kısa zamanda unutulması araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar arasında yer almaktadır. Konuların tek bir ders ile sınırlı olması bu durumun başlıca nedeni olarak görülmektedir. Öğretmenler aileler ile işbirliği ve iletişim içinde konuların ders sonrasında da devam ettirilmesine yönelik önlemler alabilirler.
- Ders sonunda gerçekleştirilen sayısal ölçme tekniklerine dayalı yöntemlerin öğrencilerin özellikle vatandaşlık ve insan hakları konularında tutumlarının belirlenmesinde yeterli olmadığı görülmüştür. Sonuca dayalı ölçme ve değerlendirmeye ek olarak, öğrencilerin bilgi seviyeleri yanı sıra tutumlarını ve edindikleri bilgileri ortaya koyacak performans dayalı değerlendirme yaklaşımları mevcut ölçme-değerlendirme yaklaşımını desteklemek temelinde işe koşulmalıdır.

KAYNAKÇA

Altuğ, Y. (1992): “İnsan Haklarının Türkiye ve Uluslar arası Alanda Korunması”. Antalya: TBMM Sempozyumu, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 52.

Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük.(1998): Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ateş, T. (1994): *Demokrasi Kavram Tarihi Süreç İlkeleri*, Ankara: Ümit Yayıncılık, 5. Baskı.

Bağdatlı, S. (1997): Hukuk Sözlüğü. İstanbul, Der Yayınları.

Baysan, G. (1997): *Milli Mücadele Dönemi ve Sonrasında Atatürk ve Demokrasi*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını.

Bilgen, H., N. (1995): *Kamu Yönetimi ve Demokrasi Eğitimi*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını.

Bilgen, H., N. (2000): *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Bolu.

Büyükkaragöz, S. (1990): *Demokrasi Eğitimi*, Ankara: Demokrasi Vakfı Yayınları.

Büyükkaragöz, S., Kesici, Ş. (1998): *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı, Demokrasi ve İnsan Hakları Serisi I.

Büyükkaragöz, S., Kesici, Ş. (1998): “Eğitimde Öğretmenin Rolü ve Öğretmen Tutumlarının Öğrenci Davranışları Üzerindeki Etkisi”, Ankara: *Milli Eğitim Dergisi*, sayı 137, S: 21.

Büyükkaragöz, S., Üre, Ö. (1994): “Öğretmen Yetiştiren Yükseköğrenim Kurumlarındaki Öğrencilerin Demokratik Tutumları Araştırması”, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Bülteni, Sayı: 19, S: 19.

Dağı, İ. D., Polat, N: (1999): *Demokrasi ve İnsan Hakları El Kitabı*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayını.

Demir, Ö. Acar, M. (1992): *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Demir, Ö., Acar, M. (1996): *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları.

Demirel, Ö. (2000): *Öğrenme Sanatı*, Ankara: Pegem Yayıncılık, 3. Baskı.

Doğan, H. (1979): *Analiz ve Program Hazırlama*, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları.

Durucer, P. (1994): *Kapitalist Ötesi Toplum*, Ankara.

Erden, M. (1993): *Eğitimde Program Değerlendirme*, Ankara: Pegem Yayıncılık, No:64.

Erdoğan, M. (2001): *Anayasal Demokrasi*, Ankara: Siyasal Kitapevi, 4. Baskı.

Ergit, Ş. (1998): *Milli Eğitim İle İlgili Mevzuat*, İstanbul: MEB Yayınları.

Erkul, H: (2000): *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi*, Ankara: Demokrasi ve İnsan Hakları Projesi Kaynakları(DİHEP).

Fidan, N. (1996): *Okulda Öğrenme ve Öğretme*, Ankara: Alkım Yayınevi.

Fidan, N., Erden, M. (1986): *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: Repa Yayınları.

Gözübüyük, Ş. (1990): “İnsan Hakları Kurallarının İç Hukuka Uygulanması”, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Sayı: 6.

Gözütok, F. D. (1995): *Öğretmenlerin Demokratik Tutumları*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı

Gözütok, F. D.(1998): “Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi”, *IV. Eğitim Bilimleri Kongresi*, Eskişehir.

Gülmez, M. (1994): *İnsan Hakları Eğitimi ve Türkiye*. Ankara.

Gülmez, M. (1994): “İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi”. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Sayı: 8.

Gülmez, M. (1994): *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitiminin Hukuksal Dayanakları*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.

Gülmez, M. (1996): *İnsan Hakları Eğitimi Hakkı*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

Gülmez, M. (1998): *Belgelerle İnsan Hakları Eğitimi Birleşmiş Milletler Onyılı*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

Gülmez, M. ve Diğerleri (2000): “Farklı Bakış Tarzlarıyla İnsan Hakları Uygulamaları”, Ankara: *Emniyet Genel Müdürlüğü A.P.K. Yayınları*.

Hançerlioğlu, O. (1983): *Düşünme Tarihi*, İstanbul.

İlkokul Programı (1932): Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, İstanbul: Devlet Basımevi.

İlkokul Programı (1936): Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, İstanbul: Devlet Basımevi.

İlkokul Programı (1948): T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Basımevi.

İlkokul Programı (1948): T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı İlköğretim Genel Müdürlüğü. İstanbul.

İlkokul Programı (1968): T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. İstanbul.

İnsan Hakları Eğitimi Türkiye Programı (1998-2007): İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Ulusal Komitesi Yayınları. Ankara.

Kabaoğlu, İ. (2000): *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunları*, Ankara: Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHAK) Kuruluş Bildirgesi Etkinlikler ve Belgeler.

Kapani, M. (1987): *İnsan Haklarının Uluslar arası Boyutları*, Ankara: Bila Yayıncılık.

Kapani, M. (1993): *Kamu Hürriyetleri*, Ankara: Yetkin Yayınları. 7. Baskı.

Karasar, N. (1996): *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Bilim Yayınları.

Karasar, N. (1999): *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kenez, N. (1993): *İnsan Haklarında Yararlanmada Yüksek Öğrenimin Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kepenekçi, Y. (2000): *İnsan Hakları*, Ankara: Anı Yayıncılık, 1. Baskı.

Kepenekçi, Y. (2000): *Türkiye'de Genel Ortaöğretim Kurumlarında İnsan Hakları Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Koca, D. (1998): *Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretmen Algısına Göre Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Kuzu, B. (1994): *Türk Anayasa Metinleri ve İlgili Mevzuat*, İstanbul: Filiz Kitapevi.

M.E.B (1982): *Lise ve Ortaokullar Yönetmeliği*, İstanbul: Milli Eğitimle İlgili Yönetmelikler.

M.E.B (1993): "Ders Kitapları Yönetmeliği", Ankara: *Tebliğler Dergisi* Sayı: 2463.

M.E.B (1993): “Vatandaşlık Bilgileri Programına İnsan Hakları Konularının İlave Edilmesi”, Ankara: *Tebliğler Dergisi*, Sayı: 82.

M.E.B (1995): “Ders Kitapları Yönetmeliğinin 5. Maddesinin Değiştirilmesine Dair Yönetmelik”, Ankara: *Resmi Gazetesi*, Sayı: 2297

M.E.B (1995): İlköğretim Genel Müdürlüğü Ortaokul Programı. Ankara, (İlköğretim İkinci Kademe) 2. Baskı

M.E.B (1996): “Ders Kitapları Yönetmeliğinin Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Yönetmelik”, Ankara: *Resmi Gazetesi*, Sayı: 2463.

Milli Eğitim Bakanlığı, 1995/ 58 Sayılı Genelge.

Milli Eğitimle İlgili Kanunlar II.(1960): T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayını Ankara.

Tahranlı, T. (1994): *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, İstanbul: BDS Yayınları, 3. Baskı.

TİHAK (2000): *Tüm İnsanlar, İnsan Hakları Eğitimi İçin El Kitabı*, Ankara: UNESCO Yayınları.

Türk Demokrasi Vakfı (1999): “Demokrasi Nedir?”, Ankara: *Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi Yayınları*.

Türk Demokrasi Vakfı (1999): “Terörizmle ve Organize Suçlar Demokrasi ve İnsan Haklarının Gelişim Sürecine Etkileri”, Ankara: *Türk Demokrasi Vakfı Yayını*.

Türk, H. S. (1999): *Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, Ankara: II. Baskı.

Türker, D. (1999): *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersi Kitabının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ünal, Ş. (1997): *Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Üstündağ, T. (1997): *Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Öğretimde Yaratıcı Dramanın Erişiyeye ve Derse Yönelik Öğrenci Tutumlarına Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Varış, F. (1994): *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Winner, D. (1996): *İnsanlık Tarihine Yön Verenler Eleanor Roosevelt*, Ankara: İlk Kaynak ve Sanat Ürünleri.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, A. (2000): *Modern Demokrasi Gelişimi ve Sorunları*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

<http://www.ttkb.meb.gov.tr./ogretmen/models>.

EKLER

EK 1**Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Değerlendirilmesi ile İlgili
Görüşme Formu**

Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Değerlendirilmesi ile İlgili Görüşme Formu

Sayın Meslektaşım;

Bu görüşme ile; “İlköğretim Okullarında Okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Programının Değerlendirilmesi” konulu araştırma için gerekli verileri toplamak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın amacına ulaşabilmesi, sorulara vereceğiniz cevapların eksiksiz olmasına ve gerçek görüşlerinizi yansıtmasına bağlıdır. Görüşme sonuçları toplu olarak değerlendirilecek, kimlik bilgileriniz ve burada belirttiğiniz bilgiler başka bir amaçla kullanılmayacaktır.

İlgi ve katkılarınız için teşekkür ederim.

Arş.Gör. Tonguç BAŞARAN
T.Ü.
Eğitim Fakültesi

Kendinizi tanıtır mısınız? Kaç yıllık öğretmensiniz? Hangi fakültenin hangi bölümünden mezunsunuz? Bu okulda kaç yıldır görev yapıyorsunuz?

1. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında hedefler boyutunda karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
2. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında hedefler boyutlarında karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir?
3. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında içerik boyutunda karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
4. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında içerik boyutunda karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir?
5. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında Öğrenme-öğretme süreci boyutunda hangi yöntemleri kullanıyorsunuz?
6. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında Öğrenme öğretim süreci boyutunda hangi araçları kullanıyorsunuz?
7. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında öğrenme öğretim süreci boyutlarında karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
8. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders programının uygulanışında öğrenme öğretim süreci boyutunda karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir?
9. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde öğrenci değerlendirmelerinde karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
10. İlköğretim okullarında okutulan Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinde öğrenci değerlendirmelerinde karşılaştığınız sorunları çözmek için önerileriniz nelerdir ?
11. Vatandaşlık ve İnsan Hakları ders Programı ile ilgili belirtmek istediğiniz başka bir görüşünüz var mı?